

ETNOGENEZA SLAVENA

Posvećeno Franji Barišiću*

Autor pokušava razriješiti problem etnogeneze Slavena analizom vijesti o njihovoj najstarijoj prošlosti, osobito Prokopa i Jordanesa.

Kao jedan od glavnih elemenata iznenadno brzog širenja Slavena u srednjoj i istočnoj Europi autor vidi u njihovoj povezanosti s Hunima.

U ovome se radu etnogeneza Slavena proučava analizom pisanih vrela uz pomoć rezultata do kojih su došla lingvistička i arheološka istraživanja.

Od pisanih vrela najstarije su vijesti Prokopa i Jordanesa iz sredine 6. stoljeća. Prokopovu najstariju vijest, što se odnosi na Slavene, autor datira s 506./507. god. Tada bi od Langobarda pobijeđeno ratničko pleme Herula krenulo iz svoje tadašnje postojbine sjeverno od Dunava, "prešlo sva područja Sklavina" i konačno stiglo u Skandinaviju. Kod Jordanesa je sačuvana razmjerno pouzdana vijest da je sredinom 4. stoljeća moćni gotski vladar Ermenrik pobijedio Venete koji se "sada" nazivaju "Veneti, Anti i Sklavi". Jordanes priča dalje da je Ermenrikov pranećak Vinitarije – očito krajem 4. stoljeća n. e. – pobijedio antskog kralja Boža i pribio na križ njega, cjelokupnu njegovu obitelj i 70 antskih uglednika.

Dakle, Slaveni su kao etnija u Prokopovim i Jordanesovim vijestima nedvojbeno utvrđeni u prvoj polovici 6. stoljeća. Razumno je pretpostaviti da su se oni kao etnija formirali neko vrijeme ranije. Jordanesova pak vijest o Antima sredinom 4. st. najjednostavnije se može tumačiti kao vijest o Protoslavenima ("*Urslaven*"), tj. o samostalnoj etniji koja se već odvojila od baltoslavenske plemenske zajednice. Vrijeme etnogeneze Slavena treba, dakle, tražiti između 4. stoljeća n. e. i prve polovice 6. stoljeća kada se ta etnija definitivno afirmirala.

Sve ovo upućuje na to da su se Slaveni kao etnija formirali u povodu burnih događaja povezanih s dolaskom Huna u drugoj polovici 4.

Već u doba svojih prvih velikih osvajanja na europskim područjima pred Hunima se pojavio problem organiziranja takve uprave, koja će od

* Franjo Barišić, ugledni bizantolog svjetskog glasa, bio je članom Vizantološkog instituta SANU u Beogradu. Svojom prijateljskom naklonošću i nesebičnom pomoći učinio je veliku čast autoru ovoga članka pa ga se autor sjeća s trajnom zahvalnošću.

pokoreni naroda izvlačiti što veću korist za vladajuću elitu. Taj se problem i u drugim razdobljima i kod drugih naroda obično rješavao tako da se među pokorenim narodima izabralo za to najpogodniju etniju, koja je u odnosu na druge dobila povlašteni položaj. Etnija s tako povlaštenim položajem postala je "etnija upravitelja", koja je bila, i tako se osjećala, hijerarhijski nadređena svim ostalim pokorenim narodima i, dakako, podređena vladajućoj etniji Huni. Razumljivo je, da Huni kao povlaštenu etniju nisu izabrali onu, koju su svojim naletom pobijedili i uništili njezin položaj vladajuće elite. Konkretno govoreći radi se o pobijeđenim Gotima. Izbor je nužno morao pasti na onu etniju, koja je poraz Gota prihvatila kao oslobođenje i koja je trebala biti i te kako zahvalnom Hunima za njihovu intervenciju tj. na Slavene.

Da su Slaveni bili na poseban način povezani s Hunima vidi se i po već spomenutoj vijesti koju donosi Jordanes, po kojoj su Goti koncem 4. stoljeća pokušali pokoriti Ante poubijavši njihova kralja Boža, njegovu djecu i 70 uglednika. Slaveni su našli zaštitu u Hunima, koji su ovaj pokušaj osamostaljivanja Gota odmah ugušili, a gotskog vladara za kaznu smaknuli.

S izborom slavensko-antskog plemenskog saveza kao "etnije upravitelja" u hunske državi povezan je nužni korolar, tj. (pra)slavenski jezik time postaje u hunske državi jezikom komuniciranja "etnije upravljača" s ostalim etnijama. To je osnovni razlog nevjerojatnog i inače posve nerazumljivog širenja slavenskih jezika na golemo područje sjeverne, istočne i jugoistočne Europe.

Daljnji korolar koji se ne čini manje uvjerljivim, bio bi nužna posljedica prvih dvaju: nezamislivom bi bila upravo nadnaravna sposobnost slavenskih žena da zavidnom upornošću i trajnošću toliko brzo porode tako golemi broj Slavena u tako kratkome razdoblju od jedva nešto više od pola stoljeća, tj. od Atiline smrti (453.) do prvog nedvojbenog dokaza slavenske "sveprisutnosti" u srednjoj i istočnoj Europi. Ta je neobična činjenica oduvijek iznenađivala autore, ali ona postaje posve razumljivom i evidentno jasnom uz pomoć pretpostavke da su Slaveni bili "etnija upravitelja" hunske države na cjelokupnom golemom području hunske države. To je ujedno imalo za posljedicu da mladi i sposobni članovi drugih podređenih etnija živo zažele ući u taj otmjeni krug ljudi koji za Hune, uz ugodni povlašteni vlastiti položaj, sabiru podavanja, povezano s uobičajenim i propisanim pravom na udio podavanja. To je, uostalom usko povezano s dijelom podavanja koji im doduše nije pripadao, ali je – poznavajući ljudsku prirodu, sklonu krađi i otimačini – bez i najmanje dvojbe bitno povećavao imetak – a time i ugled – članova "etnije upravitelja". Dakako, da se svaki onaj koji je htio što brže naučiti njezin jezik, morao u svakom pogledu identificirati s njome i tako postati članom ugledne "slavenske" etnije. Već je prvi potomak svih tako slaviziranih upravitelja govorio slavenski i s ponosom se držao "Slavenom", tj. članom povlaštene etnije.

Dok su plemena Germana silom prilika osvajanjem novih područja izgrađivala svaka svoj jezik, prilagođavala ga novim okolnostima i time ga sve više udaljavala od pragermanskog, dotle su specifične okolnosti novonastale etnije upravitelja čak kroz nekoliko generacija sačuvale neusporedivo veću razinu sporazumijevanja, o čemu još i danas svjedoči sličnost slavenskih jezika.

Daljnji je korolar samo posljedica prethodna tri. Naime, sigurno je da su Huni i te kako pazili na to da zadrže svoj povlašteni položaj osvajača i gospodara. Oni su teško primali članove drugih etnija u svoj krug, jer je to značilo širenje vlastitog krvlju stečenog položaja na druge. Oni nisu imali ništa protiv toga da manji dio svojih povlastica ustupe "etnijski upravitelja", jer im je to osiguralo prisvajanje lavljeg dijela podavanja, čemu treba pridodati i plijen osvojen u pljačkama, osobito novac, nakit, ostale dragocjenosti i sl. Pa ipak, uži krug osvajača, "pravih" Huni, morao se u ratovima smanjivati. Usto, nedvojbeno su Huni u svoje borbene jedinice vrlo rado primali za rat spremne mladiće drugih etnija pa je bilo samo pitanje protoka vremena od dvije-tri generacije, da vladajuća elita uglavnom izgubi rasne osobine "pravih" Huni, ako su takve uopće postojale.

Vjerojatno je taj proces već bio uznapredovao u zadnjim godinama Atilina života. Od osvajanja istočnoeuropskih prostora u drugoj polovici 4. stoljeća, ili točnije, od zadnje četvrtine tog stoljeća do smrti Atila, tj. do sredine 5. stoljeća, prošlo je vrijeme od oko 3-4 generacija, u kojem su mnogi "pravi" Huni poginuli, a njih zamijenili u hunskim bojnim redovima bezbrojni novi ratnici. Tako se hunska država postupno popunjavala sve većim brojem članova drugih etnija, a osobito članova "etnijski upravitelja". Posljedica takvih okolnosti bila je da su se područja, kojima su gospodarili Huni razmjerno brzo "slavizirala", tj. točnije govoreći, preuzela jezik kojim je govorila "etnijski upravitelja". Ovo je dodatno jednostavno i uvjerljivo objašnjenje munjevitog širenja praslavenskog jezika u srednjoj i istočnoj Europi.

Uostalom, u prilog toga shvaćanja govori etimologija riječi Slaven. Ta riječ, čini se, potječe iz hunsko-turske riječi *saqla* – koja znači "nadzirati".

Ključne riječi: *etnogeneza Slavena*

I. UVOD

Problem pojave Slavena u povijesnim zbivanjima i njihova diferencijacija od drugih etnija još su uvijek ostali jedno od važnijih nerazriješenih pitanja ranoga europskog srednjovjekovlja. S pravom se 2000. god. zapitao Pohl *wer eigentlich die frühen Slawen waren* i dodao tom pitanju drugo koje je također do danas ostalo bez

zadovoljavajućeg odgovora: kako objasniti njihovo začuđujuće naglo širenje.¹ Pohl se nadalje pita u čemu se sastoji ona značajka po kojoj se Slaveni razlikuju od susjednih etnija. Pohlov se oprezni odgovor sastoji u tome, da se Slaveni, Germani i Skiti/Huni međusobno ne razlikuju po samosvijesti o vlastitom identitetu (*Selbstbewußtsein*), nego po uočljivo drukčijem načinu života (*Lebensweise*), pri čemu su odlučujući jezik, fizički izgled, kultura, pravo itd., s time, dakako, što mnoge takve kulturne zajedničke pojave ipak ne moraju imati upravo etničko značenje. Ukratko, unatoč svim teškoćama interpretacije, nastavlja Pohl, pojavljuje se kod Slavena "razmjerno jedinstvena slika njihova načina života".² Oni su "seljaci, koji žive u lokalnim zajednicama. Oni tek povremeno stvaraju veće jedinice radi rata i pljačkanja".³ Pohl upozorava da se pri tome treba čuvati Herderova klišeja Slavena kao miroljubivih seljaka.⁴ S druge se strane uskoro iz različnosti avarskog i slavenskog načina života razvilo jasno etničko razlikovanje.⁵ Slaveni žive decentralizirano, kod njih postoje male društvene razlike, a otvoreni su prema strancima.⁶ To bi bio razlog rijetkih slavenskih državnih tvorevina, od kojih Pohl spominje kao primjer Samovu državu.⁷ Posljedica takvog načina života bila je ovisnost od Avara i kasnije Bugara. Ali, nerijetko su slavenski ratnički konjanici preuzimali avarsku ili bugarsku tradiciju, dok su s druge strane avarski poljoprivrednici gubili svoj ratnički ugled. Tako su na periferiji avarske države nastali društveni organizmi koji su bili obilježeni slavenskim načinom života, ali koji su preuzeli i određene avarske tradicije.

Pohl naglašava da je tijekom 7. i 8. stoljeća nastao golem tako reći cjeloviti slavenski prostor "čije jezično i djelomično kulturno jedinstvo iznenađuje".⁸ Avarska država stvorila je okvir za širenje regionalnih slavenskih saveza pa je "nakon nestanka avarske vlasti prethodno stanovništvo (*Vorbevölkerung*) bilo izravno uključeno u slavenske kulturne i društvene oblike i bilo naprosto slavizirano".⁹ Pohl naglašava da iz spomenutih konstatacija slijedi da avarska vlast i slaviziranje isto-

¹ POHL, 2000, 341.

² N. dj., 344.

³ N. dj., 346: "Bauern, die meist in lokalen Siedlungsverbänden lebten, gelegentlich aber für Krieg und Plünderung kurzfristig größere Einheiten bildeten".

⁴ Na i. mj.: "Allerdings nicht bloß friedliche Bauern, wie es dem Herderschen Klischee entsprechen würde".

⁵ Na i. mj.: "Bald entwickelte sich aus dem awarischen und slawischen Lebensmodell eine deutliche ethnische Unterscheidung".

⁶ Na i. mj.: "Dezentrale Organisation, Leben in lokalen Gemeinschaften (...), relativ geringe soziale Unterschiede, Offenheit für Fremde".

⁷ N. dj., 348-349.

⁸ N. dj., 350: "Im Lauf des 7. und 8. Jahrhunderts war ein riesiger, fast ausschließlich slawisch geprägter Raum entstanden, dessen sprachliche, und zum Teil kulturelle Einheitlichkeit überrascht".

⁹ N. dj., 350.

ga prostora nisu bili ni u kakvoj suprotnosti, već su se međusobno popunjavali. Avari su čak nerijetko podupirali nastanak vojničkih elita u Slavena, ako je to njima bilo u interesu. Taj je proces osobito uočljiv na perifernim područjima avarske države pa se, osobito nakon 625. god., osnovni problem tih područja sastoji u utvrđivanju omjera avarske prevlasti nad regionalnim slavenskim grupacijama.¹⁰

Kao što se vidi, Pohl se smjelo i ozbiljno uhvatio u koštac s još uvijek posve otvorenim pitanjima najstarije slavenske prošlosti: tko su zapravo Slaveni i kako je došlo do njihova iznenađujući naglog širenja na golemim prostranstvima srednje i istočne Europe. Pohl je problem jasno postavio i predložio teze za njegovo rješenje.

Pokušat ćemo s naše strane predložiti neka dodatna razmišljanja, u nadi da bi ona mogla biti od koristi u daljnjem istraživanju.

Smatramo nužnim prethodno upozoriti čitatelje, da starogrčki pisani tekst nije posve bez grješaka zbog donekle nepotpunih elemenata grčkih simbola koji su stajali na raspolaganje autoru, ali riječ je o bezazlenim sitnicama, koje nimalo ne ometaju praćenje teksta.

Započet ćemo s pregledom osnovnih podataka koje pružaju pisana vrela.

II. PISANA VRELA

1. Jordanes

Spomenimo prije svega Jordanesove vijesti o Hunima nakon Atiline smrti (453.).

Jordanes spominje Slavene sjeverno od Karpata i nadodaje da oni žive na golemim prostranstvima od rijeke Visle i da su mnogobrojni (*Winidarum natio populosa*). Ističe da sada (*nunc*) nose razna plemenska i rodovska imena, ali da se najčešće (*principaliter*) zovu Sklavini (*Sclavini*) i Anti (*Antes*). Sklavini prebivaju od Musijanskog jezera do Dnjestra a na sjeveru do Visle; organizirani su po močvarama i šumama. Ante, za koje kaže da su moćniji od Sklavina, Jordanes smješta od Dnjestra do Dnjepra.¹¹ Na drugom mjestu Jordanes priča kako je ostrogotski vladar Ermenrik (početkom druge polovice 4. stoljeća) pobijedio Venete. Veneti se sada (*nunc*) nazivaju Veneti, Anti i Slaveni (*Veneti, Antes, Sclavi*). Jordanes naročito naglašava da oni sada (*nunc*) "zbog naših grijeha" posvuda pljačkaju (*desaeviunt*).¹²

¹⁰ N. dj., 351.

¹¹ JORDANES, gl. 5: *Introrsus illi Dacia est, ad coronae speciem arduis alpibus emunita, juxta quorum sinistrum latus, quod in Aquilonem vergit, et ab ortu Vistulae fluminis per immensa spatia venit, Winidarum natio populosa consedit. Quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur; principaliter tamen Sclavini et Antes nominantur. Sclavini a Civitate nova et laco, qui appellatur Mursiano, usque ad Danastrum, et in Boream Viscla tenus commorantur; hi paludes sylvasque pro civitatibus habent. Antes vero qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, a Danastro extenduntur usque ad Danubium, quae flumina multis mansionibus ab invicem absunt.*

¹² N. dj., gl. 23: *tria nunc nomina reddidere, id est, Veneti, Antes, Sclavi; qui quamvis nunc, ita facientibus peccatis nostris, ubique desaeviunt.*

Atila je zbog svoje nezajažljive požude za ženama imao toliko djece, da su ona činila "tako reći narod" (*pene populus*).¹³ Ona su nakon njegove smrti pokušala kockom podijeliti golemo carstvo,¹⁴ ali se tome usprotivio Ardarik, kralj Gepida i nakon pobjede nad Hunima izvojevao za svoj narod slobodu. Gepidi su, priča dalje Jordanes, zavladao područjem koje je do tada bilo središte hunskog carstva (*totius Daciae fines*).¹⁵ Jordanes spominje i ostale narode, oslobođene hunskog gospodstva: Gote, Sarmate, Scire, Satagare, Alane, Ruge i Ostrogote.¹⁶

Što se pak tiče Huna, Jordanes najprije navodi da su Gepidi u teškoj borbi poubijali 30.000 Huna i njihovih saveznika (*tam Hunnorum, quam aliarum gentium, quae Hunnis ferebant auxilium*), a i najstarijeg Atilina sina Elaka. "Ostali su sinovi pobjegli duž obala Crnog mora gdje su prije stanovali Goti (*Reliqui vero germani ejus eo occiso fugantur juxta littus Pontici maris, ubi prius Gothos sedisse descripsimus*).¹⁷

Sve se ovo dešavalo neposredno nakon Atiline smrti, dakle, približno 454. god.

Što se pak tiče Ostrogota, Jordanes ističe da im je Rimsko carstvo dodijelilo Panoniju, pod čime treba razumjeti današnju Slavoniju, jer Jordanes ovako opisuje njezine granice: na istoku Mezija, na jugu Dalmacija, na zapadu Norik a na sjeveru Dunav.¹⁸

Sarmati, Cemandri i dio Huna naselili su "Ilirik kod kastra Martena" (*in parte Illyrici ad Castrum Martenam*), što bi po nekima bilo u blizini Maribora. Čini nam se vjerojatnim da je riječ o *Castrum martis*, nedaleko Niša.¹⁹

Sciti, Satagari (pod njima treba razumijevati dio Huna) i dio Alana smjestili su se u "Maloj Skitiji i Donjoj Mesiji" (*Scythia Minor* i *Moesia Inferior*), dakle, u Dobrudži i južno od Donjeg Dunava.²⁰

Ernak, najmlađi Atilin sin, smjestio se s dijelom Huna oko Dobrudže (*in extremis minoris Scythiae*), a druga dva Atilina sina u *Dacia Ripensis*, dakle, zapadno od Ernaka.²¹

Prema Jordanesu²² upravo spomenuti Huni napali su (oko 456. god.) Ostrogote, i to onaj dio njihove zemlje, kojim je vladao Valemir, jedan od trojice ostrogotskih vladara. U literaturi se spore oko toga, gdje se nalazio Valemirov dio Panonije.²³

¹³ N. dj. gl. 50.

¹⁴ Na i. mj.

¹⁵ JORDANES, gl. 50.

¹⁶ Na i. mj.

¹⁷ Na i. mj.

¹⁸ Na i. mj.

¹⁹ Usp. JORDANES, 604: riječ je o gradu Kastramartis (ἡ Καστραμάρτις πόλις) v. SOZOMEN, IX, 5, 2. (izdanje Hansen).

²⁰ JORDANES, gl. 50.

²¹ JORDANES, gl. 50.

²² JORDANES, gl. 52.

²³ Vidi npr. SCHMIDT, 269-277.

Skloni smo prihvatiti starije mišljenje da je Valemir vladao istočnom Slavonijom, što ne bismo ovdje dalje analizirali, jer bi nas to predaleko odvelo od osnovne teme. Naime, Valemir je pobijedio "Atiline sinove", a oni su se nakon poraza povukli u "dijelove Skitije koji se nalaze sjeverno od Dunava i koje oni nazivaju Hunska država" (*eas partes Scythiae peteret, quas Danubii amnis fluenta praetermeant, quae lingua sua Hunniuar appellant*).²⁴

Samo nekoliko godina kasnije Dincik, jedan od Atilinih sinova, sabrao je svoje podložne narode i napao Basianu (danas Donji Petrovci u istočnom Srijemu), ali je i on hametice poražen i potjeran.²⁵ Čini se da ne bi trebalo dvojiti da se Dincikova vlast protezala sjeverno od Donjeg Dunava. Spomenuti Dincik bio je hunski vladar, kojeg spominju također i Prisk,²⁶ *Chronicon Paschale*²⁷ i *Marcellinus Comes*,²⁸ iz čega treba zaključiti da nije bio beznačajna ličnost. Uostalom, Jordanes tvrdi da je Dincik "sabrao narode, koji su, iako malobrojni, ostali pod njegovom vlašću, tj. Ulcingure, Angiskire, Bitugore i Bardore".²⁹

Goti su Dincika tako strašno porazili, završava Jordanes svoju vijest, da se spomen na to zadržao "sve do danas".³⁰

2. Prokop

U svojoj "Tajnoj povijesti" (Anekdota) daje Prokop nekoliko općih zapažanja o katastrofalnim posljedicama Justinijanove vladavine.

Tako, prema tvrdnji Prokopa, od dolaska Justinijana na vlast Huni, Sklavini i Anti pljačkali su, ubijali i zarobljavali po prefekturama Ilirije i Tracije tako reći svake godine (Οἰωνοί τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος).³¹ Nadalje, Huni, Sklavini i Anti pljačkali su "cijelu Europu", uništavali i spaljivali gradove.³²

Nadalje, Prokop piše da se dio Herula, koje su pobijedili Langobardi, smjestio oko Beograda, dok je drugi dio krenuo prema sjeveru, "prošao po redu sva područja narodâ Sklavina" (ἤμειψαν τὰ Σκλαβηνῶν ἔθνη ἐφεξῆς ἅπαντα)³³ i nenaseljenu zemlju, došao do Varna i Danaca i konačno se smjestio u Skandinaviji.

²⁴ JORDANES, 554-556 (gl. 53).

²⁵ JORDANES, 556 (gl. 53).

²⁶ EXCERPTA, 588.

²⁷ CHRONICON PASCHALE, I, 598.

²⁸ MARCELIN, ad a. 469.

²⁹ JORDANES, 556 (gl. 53).

³⁰ Vidi bilj. 24.

³¹ PROKOP, ANEKDOTA, 18, 20.

³² N. dj., 23, 6.

³³ PROKOP, II, 15, 1-2.

Sljedeća Prokopova vijest odnosi se na razdoblje "cara Justina" (518.-527.).³⁴ "Anti, susjedi Sklavina" prešli su Dunav i i pljačkali po bizantskom području, ali ih je pobijedio German, komandant (στρατηγός) Tracije. Kako je German bio i nakon Justinijanova stupanja na vlast ugledni vojskovođa, vjerojatnije je da se događaj desio pri kraju Justinove vlasti, možda oko 526. god.

Oko 530. god. granica je na donjem Dunavu postala krajnje pogibeljna za Bizant jer su Huni, Anti i Sklavini (Οὐννοι καὶ Ἄνται καὶ Σκλαβηνοί) činili Romejima strašne stvari (ἀνήκεστα).³⁵ Zbog toga je Justinijan postavio Hilvuda, vrsnog vojskovođu, za tračkog stratega, ali je taj nakon prvotnih velikih uspjeha poginuo u borbi sa Sklavinima.³⁶

Nakon Hilvudove smrti došlo je po Prokopu do rata između Anta i Sklavina. Pobijedili su Sklavini.³⁷

"U to doba" upali su Anti u Traciju, pljačkali i zarobljavali domaće stanovništvo.³⁸ Prokop dodaje da je kasnije došlo do ponovnih prijateljskih odnosa između Sklavina i Anta te čak do njihova "spajanja" (ἀνεμίγνυντο),³⁹ što bi se moglo tumačiti tako da je između ta dva naroda postojala neka vrsta "konfederacije". Vijest o pljačkanju Anta po Traciji može se datirati približno s 536./537. god.

Za god. 539./540. Prokop javlja ovo:

"Ubrzo je velika hunska vojska (μέγα στρατεύμα Οὐννικόν), prešavši rijeku Dunav napala cjelokupnu Europu (Balkanski poluotok). To se često dešavalo i ranije, ali toliku užasnu gomilu i tako velik broj nisu tamošnji ljudi nikad doživjeli. Od Jonskog mora do predgrađa Carigrada sve su odreda pljačkali, osvojili 32 utvrde u Iliriku, silom uništili grad Kasandreju (...) premda ranije nisu osvajali gradove opsadom. S otetim su se plijenom i sa 120.000 zarobljenika vratili svi kući, a da im se nitko nije suprotstavio. U kasnije su vrijeme često (πολλάκις) tamo dolazili i činili strašne stvari Rimljanima".⁴⁰

Vijest je upadljivo precizna: osvajanje 32 utvrde, uništenje grada Kasandreje i hvatanje velikog broja zarobljenika. Čini se da ne bi smjelo biti dvojbe, da je Prokop ovu detaljnu i preciznu vijest preuzeo iz nekog službenog izvješća.

Prema Prokopu, 545. god. sve bizantske vojne jedinice, unovačene u Iliriku, samovoljno su se povukle iz Italije, gdje su vojevale protiv Gota i potajno se vra-

³⁴ PROKOP, III, 40, 5. Prokop zabunom piše o Justinijanu, ali je iz konteksta vidljivo da je riječ o Justinu.

³⁵ PROKOP, III, 14, 2.

³⁶ PROKOP, III, 14, 1-6.

³⁷ PROKOP, III, 14, 17.

³⁸ PROKOP, III, 14, 11.

³⁹ PROKOP, III, 14, 16.

⁴⁰ PROKOP, II, 4, 1-7.

tile. One su poslale svoje predstavnike caru Justinijanu i obrazložile to svoje povlačenje okolnošću da već odavno nisu dobile svoju plaću i da im država duguje mnogo novaca. Dodali su da je hunska vojska provalila u Ilirik i odvukla u zarobljeništvo njihovu djecu i žene. Konačno, naveli su da se povlače zbog gladi, koja je zavládala u Italiji.⁴¹

Za istu, 545. god., javlja Prokop da je "velika gomila Sklavina (*πολὺς ὄμιλος Σκλαβηνῶν*)" prešla Dunav, pljačkala i zarobljavala stanovnike tamošnjih krajeva.⁴²

Izaziva posebnu pozornost još jedna Prokopova vijest za istu, 545. god.

Justinijan je te godine predložio Antima da se nastane na sjevernoj obali Dunava u gradu *Turrís* i da dobiju položaj plaćenih bizantskih federata (*ἐνσπονδοί*) koji bi trebali braniti granicu od hunskih upada.⁴³

Nadalje, prema Prokopu⁴⁴ vojska Slavena (*στράτευμα Σκλαβηνῶν*) u jačini od 3.000 vojnika prešla je 550. god. Dunav, podijelila se na dva dijela i pljačkala po Iliriku i Traciji. Jedna od tih dviju jedinica pobijedila je i čak uhvatila bizantskog komandanta grada Tzurula (nedaleko tzv. Dugih zidova) i nakon toga ga živog spalila. Na to su opljačkali sva područja Tracije i Ilirika i osvojili nakon opsade mnoge utvrde, "dok ranije nisu (gradove) opsjedali niti se usuđivali sići u ravnicu, jer ti barbari nisu (ranije) nikad čak ni bizantsku zemlju osvajali. A nisu nikad prelazili ni Dunav, osim od onog vremena, o čemu sam već govorio".⁴⁵

Nakon toga uslijedilo je osvajanje grada Topera, pri čemu su Slaveni učinili strašna zvjerstva⁴⁶, i još jedan prijelaz Dunava od tolike "gomile Sklavina (*Σκλαβηνῶν ὄμιλος*)"⁴⁷ kao nikad dosad". Njima su se uskoro pridružile druge slavenske čete, koje su čak i prezimile na bizantskom području.⁴⁸ Za njih se sumnjalo (*ἐν ὑποψία εἶχον*) da ih je Totila platio da navale na Bizant.⁴⁹

Konačno, Prokop za 552. god. izvještava o napadu velike gomile Sklavina (*πολὺς ὄμιλος Σκλαβηνῶν*). Učinili su strašna nedjela pljačkajući i zarobljavajući.⁵⁰

⁴¹ PROKOP, III, 11, 13-15.

⁴² PROKOP, III, 13, 24.

⁴³ PROKOP, III, 13,33.

⁴⁴ PROKOP, III, 29, 1.

⁴⁵ PROKOP, III, 38, 1-8.

⁴⁶ PROKOP, III, 38, 9-22.

⁴⁷ PROKOP, III, 40, 1.

⁴⁸ PROKOP, III, 40, 33.

⁴⁹ PROKOP, III, 40, 32.

⁵⁰ PROKOP, IV, 25, 1-4.

3. Agatija

Pisao je sredinom 6. stoljeća. Po njemu se Huni nazivaju i Skitima. Diješe se na Kutrigure, Utigure (nešto dalje u tekstu naziva ih Ultizare), Burgunde i na još neka plemena koja ne imenuje. Vođa Kutrigura bio je, nastavlja Agatija, Zabergan.

Agatija priča da su Kutriguri opustošili Meziju, Skitiju, Traciju i Hersones i stigli do Carigrada – usput ubijajući, pljačkajući i zarobljavajući. Blizu Carigrada suzbio ih je već ostarjeli slavni Justinijanov vojskovođa Belizar. Kutriguri su se ubrzo povukli i vratili zarobljenike nakon što su za njih primili bogatu otkupninu.⁵¹

4. Malala

Malala je pisao u drugoj polovici 6. stoljeća. Među ostalim, u vijestima iz početka Justinijanove vladavine, on spominje hunskoga kralja Groda, koji je vladao nad područjem blizu Bospora, dakle, očito u današnjoj južnoj Ukrajini. Grod se obratio na Justinijana sa željom da se pokrsti i da preda svoje kraljevstvo pod bizantsku zaštitu. Groda su ubrzo ubili tamošnji svećenici i postavili za kralja Grodova brata Mugela. Car je zbog toga poslao svoju vojsku, u kojoj su se nalazili i gotski vojnici. “Barbari su pobjegli”, a Bospor je potpao pod Bizant.⁵²

Za godinu 528. bilježi Malala provalu dvojice hunskih kraljeva, koji su s velikom vojskom provalili u Skitiju i Meziju, a onda prodrli do Tracije. Rimljani su ih pobijedili i ubili oba kralja. Ipak, rat je svršio porazom bizantske vojske pa je Bizant bio prisiljen otkupiti svoje zarobljene vojskovođe.⁵³

I iduće, 529. god., napali su Huni “zajedno s velikim brojem različitih naroda” (Οὔννοι μετὰ πολλοῦ πλῆθους διαφόρων βαρβάρων), ali ih je bizantski strateg Mundo pobijedio i čak uhvatio jednoga od kraljeva.⁵⁴

Za 559. god. Malala bilježi napad na Traciju “Huna i Slavena” (Οὔννοι καὶ Σκλάβοι). Oni su doprli čak do Velikog zida.⁵⁵

5. Marcelin

Marcelin (*Marcelinus comes*,⁵⁶ prva polovica 6. stoljeća) donosi o prilikama u Bizantu i oko njega mnogo korisnih vijesti. Do dolaska Justinijana na vlast bio je

⁵¹ AGATIJA, V, 11-25.

⁵² MALALA, XVIII, 431-433.

⁵³ N. dj., XVIII, 450-451.

⁵⁴ Na i. mj.

⁵⁵ N. dj., XVIII, 490.

⁵⁶ MARCELIN, 60-108.

njegov tajnik, a kasnije je postao svećenik. Evo njegovih vijesti, koje se odnose na stanje na sjevernoj bizantskoj granici:

- 441. god. Perzijanci, Saraceni, Cazi, Izauri i Huni napali su romejske granice, Hunski kraljevi (*Hunnorum reges*) napali su Ilirik i opljačkali Niš, Singidun i ostale utvrde,
- 442. god. Braća Bleda i Atila i kraljevi (*reges*) mnogih naroda harače po Iliriku i Traciji,
- 445. god. Bleda, kralj Huna (*rex Hunnorum*) podmuklo je ubijen od Atile,
- 447. god. U strašnom ratu kralj Atila uništavao je cijelu Europu i došao do Termopila. U bitci u priobalnoj Daciji (*in Dacia ripensi*) Atila je pobijedio i ubio bizantskog komandanta Arnigista,
- 452. god. Atila, hunski kralj poharao Akvileju,
- 454. god. Atila, hunski kralj, umro. Beorgor, kralj Alana, ubijen od kralja Ricimera (*a Ricimere rege*),
- 469. god. Glava Dencika, hunskog kralja (*Denzicis Hunnorum regis*), Atilina sina, donesena u Carigrad,
- 482. god. Teodorik Valamer pljačkao po Macedoniji i Tesaliji i osvojio Larisu,
- 489. god. Teodorik, gotski kralj (*rex Gothorum*) osvojio Italiju i dao ubiti Odoakra,
- 493. god. Bizantski komandant Julijan ubijen "skitskim oružjem",
- 499. god. Aristo, vojni komandant Ilirika krenuo s velikom vojskom protiv Bugara (*contra Bulgares*) koji su harali po Traciji, ali je teško poražen,
- 502. god. Ozloglašeni narod Bugara (*consueta gens Bulgarorum*) harao po Traciji,
- 512. god. Heruli smješteni na područjima i gradovima Rimljana,
- 515. god. Huni, prešavši Armeniju poharali Kapadociju do Likaone,
- 517. god. *Getae equites* poharali Macedoniju i Tesaliju. Kako otkupni iznos nije zadovoljavao, rimski su zarobljenici bili zatvoreni u kućama i spaljeni odnosno pred gradskim vratima ubijeni,
- 530. god. Komandant Ilirika Mundo "prvi je od svih rimskih vojskovođa" pobijedio Gete u Iliriku, a imao i velike uspjehe protiv Bugara (*cum Bulgaros*) u Traciji,
- 535. god. Patricij Cita sukobio se s Bugarima (*cum hostes Bulgarum*) i pobijedio.

Tko su Marcelinovi *Gaete*? Uspoređujući njegovu vijest s vijestima Teofilakta Simokate moglo bi se postaviti tezu da su Gete Slaveni. Naime, opisujući pljačkanje Slavena u Traciji u 588. god. Teofilakt kaže da su "Gete (τὸ Γετικόν), to jest gomile Slavena pljačkali Traciju".⁵⁷ Na drugom mjesto Teofilakt izvještava da su bizantske trupe 595. god. u svom pohodu protiv Slavena na donjem Dunavu naišle na

⁵⁸ N. dj., VII, 2 (247).

600 Sklavina (Σκλαυηνοί), koji su vodili zarobljenike. Rimska se vojska približila "Getima (Γέταις) što je (tim) barbarima staro ime".⁵⁸

Kao da nema ni najmanje sumnje da Marcelinovi *Getae equites* ipak nisu Slaveni, a da su, nasuprot tome, Teofilaktovi Gete doista Slaveni, za koje Teofilakt koristi antičko ime Geta.

6. Menandar

Menandar donosi nekoliko vijesti o Antima i Slavenima.

Po njemu su o. 560. god. Anti "došli u nepriliku" pa su ih odmah Avari napali i "pljačkali njihovu zemlju." Avari ubijaju antskog poslanika i "više su nego ranije" (πλέον ἢ πρότερον) pustošili antsku zemlju i zarobljavali Ante.⁵⁹

Menandar javlja i o pustošenju Sklavina po Heladi početkom vladavine cara Tiberija (578.-582.). Tiberije je zamolio za pomoć Bajana, avarskog kagana i prebacio brodovljem 60.000 avarskih konjanika na bizantska područja, a onda su ovi, prešavši na lijevu obalu Dunava, pljačkali i palili slavenska sela (Men., 208-209). Menandar usput spominje i neraspoloženje Bajana prema Sklavinima, zato što je ranije poslao poslanike slavenskom vođi i njegovim najbližim suvladarima (Δαυρέντιον καὶ τοὺς ὅσοι ἐν τέλει τοῦ ἔθνους odnosno Δαυρίτας δὲ καὶ οἱ γε ξὺν αὐτῷ ἡγέμονες) i zatražio od njih da se pokore Avarima i da im plaćaju danak. Stvar se svršila tako da su Slaveni nešto kasnije ubili avarske poslanike.

Nešto kasnije, 581. god. prikupljalo se 100.000 Sklavina u Traciju da bi tamo i u okolnim područjima pljačkali.⁶⁰

7. Teofilakt Simokrata

I od ovoga su pisca sačuvane neke vijesti o Sklavinima.

Tako Teofilakt javlja da je 585. god. kagan nagovorio Sklavine (τῶν Σκλαυηνῶν) da krenu protiv Bizanta. Oni su došli sve do Dugog zida, tj. do predgrađa Carigrada, ali ih je nešto kasnije teško porazio Komentiol, bizantski komandant.⁶¹

Iste godine, Komentiol je kod Hadrianopola teško porazio slavenskog vojskovođu Ardagasta.⁶²

God. 588. "Geti, tj. Sklavini" (τὸ δὲ Γετικῶν, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν αἱ τῶν Σκλαυηνῶν ἀγγέλαι) pljačkaju po Traciji.⁶³

⁵⁷ TEOFILAKT, III, 4 (116).

⁵⁹ EXCERPTA, I, 443. Vidi VI, 86.

⁶⁰ N. dj., 469. Vidi VI, 96.

⁶¹ TEOFILAKT, I, 7.

⁶² Na i. mj.

⁶³ N. dj., III, 4.

U god. 593. kagan je pri opsadi Sirmija naredio Sklavinima da izrade mnogo plovila.⁶⁴

God. 594. poslao je car stratega Priska da spriječi slavensko prelaženje Dunava.⁶⁵ Priskove čete prešle su Dunav, slavenski kralj Ardagast naredio je gomili Sklavina (τὰ τῶν Σκλαυηνῶν πλήθη) da pljačkaju, ali su doživjeli težak poraz, mnogi bili poubijani, a mnogi zarobljeni i otpremljeni u Carigrad.⁶⁶ To se isto ponovno desilo nakon kraćeg vremena.⁶⁷

Iste godine imao je Prisk još jedan uspjeh, i to sa slavenskim kraljem Mužok (Μουσόκιον τὸν λεγόμενον ῥήγα τῆ τῶν βαρβάρων φωνῆ).⁶⁸ U priči o bizantskom uspjehu privlači pozornost okolnost da je uspjehu pridonijelo i ratno lukavstvo kojim je među Slavene ubačeni špijun, neki Gepid, dao Aleksandru, komandantu čete znak za napad pjesmom na avarskom jeziku (δι' Ἀβαρικῶν ἄσμάτων). Na prvi se pogled čini čudnim da Gepid pjeva usred noći i usred slavenske vojske avarsku pjesmu a da to ne samo ne pobudi ni najmanji nemir među zaspalim Slavenima, već naprotiv, da se takva pjesma smatra posve normalnom, čak umirujućom činjenicom.

Usput budi rečeno, Teofilakt priča kako je spomenuti Aleksandar zarobljene Slavene torturom ispitivao o okolnostima u njihovoj vojsci. Prokop nadodaje da su Slaveni bili sigurni u to da će ih se nakon ispitivanja ubiti, "ali, kao da je bila riječ o tuđem tijelu, podnosili su batinanje". Iz Teofilaktova pričanja izbija duboko poštivanje prema tako iskazanom preziru prema smrti.

S druge je strane, nakon što je Aleksandar osvojio slavenski tabor, pobjednička romejska vojska provela čitavu noć u ubijanju pa je tek ujutro Aleksandar naredio "odmor od klanja".

Iduće, 595. god., bizantski vojskovođa Petar poslao je izvidnicu od tisuću vojnika, koja je naišla na 600 Slavena, koji su vodili sa sobom bizantske zarobljenike. Početkom bitke Slaveni su poubijali većinu zarobljenika, a kada su se našli u bezizlaznom položaju, poubijali su i preostale. Na to su Romeji osvojili slavenski tabor i poubijali sve Slavene.⁶⁹

Od ostalih Teofilaktovih vijesti zaslužuje pozornost ugovor što su ga 599./600. sklopili Bizant i Avari:

⁶⁴ N. dj., VI, 3.

⁶⁵ N. dj., VI, 2-3.

⁶⁶ N. dj., VI, 6-7.

⁶⁷ N. dj., VI, 8.

⁶⁸ N. dj., VI, 8-9.

⁶⁹ N. dj., VII, 2

Διομολογεῖται δὲ Ῥωμαίοις καὶ Ἀβάροις ὁ Ἰστρας μεσίτης, κατὰ δὲ Σκλαυη-
νῶν ἐξουσία τὸν ποταμὸν διανήζασθαι⁷⁰ (Dogovoreno je da je Romejima i Avari-
ma Dunav sredina (= granica), a da je protiv Sklavina dopušteno prelaziti rijeku.

8. Ivan Antiohijski

Živio u prvoj polovici 6. stoljeća. Za nas je od interesa vijest, što se odnosi na 559. god.:

Za cara Justinijana, hunski vođa Zabergan sa 7.000 Huna prešao je Dunav i brzo došavši do glavnoga carskog grada opustošio područje kojim je prošao, ne susrevši na putu vojsku koja bi mu se suprotstavila. Prije njega romejska je vojska imala 645.000 boraca, dok je Justinijan raspolagao s jedva 150.000 vojnika, što nije bilo dovoljno za područja Lazike, Armenije, Libije, Gota i Italije.⁷¹

Podaci iz te vijesti uglavnom se slažu s onima što ih je donio Agatije V, 21, 13.

9. Victor Tonnennensis

Pisao sredinom 6. stoljeća. Za nas je ovdje od interesa vijest za 560. god. po kojoj su Bugari napali Traciju (*Bulgares Thraciam pervadunt*) i ubili patricija Sergija, vojnog komandanta.⁷²

Dodajmo da isti pisac spominje provale Huna 515. god. u Armeniju, Kapadociju i Galatiju i ponovno u Armeniju 559. god. god.⁷³

10. Chronicon Paschale

U tom djelu, pisanom u prvoj polovici 7. stoljeća, pod god. 469. bilježi se da je "Dincest, Atilin sin" bio ubijen od Anagasta, komandanta Tracije i da mu je glava bila izložena u Carigradu.⁷⁴

11. Ravenski anonim

Ravenski anonim navodi da istočno od srednje i zapadno od istočne Europe stanuju Sklavini: "*Scitharum est patria unde Slavinarum exorta est prosapia, sed et Itites et Chimabes ex illis egressi sunt*"⁷⁵ (domovina Skita, odakle je protekao rod Sklavina itd.) Nejasne nazive *Itites* i *Chimabes* emendira Schnetz u: *Antes, Vinethe(s)*.

⁷⁰ N. dj., VII, 15.

⁷¹ IVAN ANTIOHIJSKI, 218 (str. 622).

⁷² VICTOR TONNENNENSIS, ad a. 560 (str. 205).

⁷³ N. dj., ad a. 515 (str. 195).

⁷⁴ CHRONICON PASCHALE, I, 598.

⁷⁵ RAVENSKI ANONIM, 31.

12. Zosim

Zosim (početak 6. stoljeća) dobro poznaje Gote i Hune, a u njega nalazimo i vijesti o Alanima, Bastarnima, Herulima, Skitima, Svevima⁷⁶ – ali o Slavenima ništa.

13. Amijan Marcelin

On piše koncem 4. stoljeća. Dobro poznaje Hune, a spominje i Alane, Nerve, Vidine, Gelone, Agatirse, Melanklene itd⁷⁷ – ali o Slavenima ništa.

14. Pseudo-Cezarije

Dodali bismo ovdje par riječi o navodnoj "vijesti" Pseudo-Cezarija. On tvrdi da Slaveni, slično Fizonitima i Podunavcima, rado jedu ženska prsa jer su puna mlijeka.⁷⁸ Ova po nama beznačajna brbljarija ranije se datirala "oko 525. god.",⁷⁹ ali se u novije vrijeme sastavljanje tog spisa stavlja u sredinu 6. stoljeća⁸⁰ pa nas, dakle, ne vodi u vrijeme prije Jordanesa i Prokopa.

III. RAŠČLAMBA POJEDINIPIH PITANJA

1. Datiranje najranije Prokopove vijesti o Slavenima

1. Razumljivo je da posebnu pozornost izaziva najraniji spomen Slavena. Riječ je o ovoj Prokopovoj vijesti.

"Kada su Heruli nakon njihova poraza od strane Langobarda morali napustiti svoja očinska prebivališta, jedan njihov dio (...) smjestio se u Iliriku. Ostali nisu htjeli preći preko Dunava,⁸¹ već su našli novu domovinu na krajnjim granicama svijeta. Pod vodstvom mnogih vođa kraljevskog roda prešli su ponajprije sva područja Sklavina, prošli kroz mnogu pustu zemlju i konačno došli do Varna."⁸²

Prokop završava ovaj odlomak viješću da su Heruli nakon toga konačno stigli u Skandinaviju.⁸³

⁷⁶ ZOSIM.

⁷⁷ AMIJAN MARCELIN (vidi osobito gl. XXXI, 3, 1-7 o Hunima).

⁷⁸ PSEUDO-CEZARIJE, 302-306.

⁷⁹ KOS, I, 8, br. 10.

⁸⁰ DUJČEV, 100-105 (530.-560. god.); RIEDINGER, 125 (559. god.).

⁸¹ Tj. u biti: podložiti se bizantskoj vlasti.

⁸² PROKOP, II, 15, 1-2.

⁸³ N. dj., II, 15, 4.

Može li se točnije utvrditi vrijeme u kojem su Heruli u svom putu s Dunava u Skandinaviju prošli kroz područja naseljena Slavenima? Na to su se pitanje autori prilično često vraćali.

Barišić je 1953. god.⁸⁴ nakon minuciozne analize predložio godinu 495. kao vrijeme prolaska Herula kroz slavenska područja. On prije svega citira Prokopa:

“Kada je Anastazije postao romejski car, kako Heruli nisu (više) imali koga napasti, položili su oružje i primirili se. Živjeli su tri godine u miru, ali su s tim stanjem bili posve nezadovoljni. Napali su svoga kralja Rodulfa teškim prigovorima (...). Zbog toga je Rodulf krenuo u rat protiv Langobarda, premda mu oni nisu učinili nikakvo zlo”.⁸⁵ Kako je Anastazije postao carem 491. god., po Barišiću proizlazi da su Heruli napali Langobarde “oko četvrte godine po stupanju na vlast cara Anastazije, tj. “oko 495. god.”⁸⁶ Nakon nesretnog rata s Langobardima dio Herula je krenuo prema Skandinaviji i tom prigodom prešao preko područja naseljenih Slavenima. Barišić zaključuje da iz toga slijedi da Prokopovu vijest o Slavenima “treba staviti u kraj V, a ne u početak VI veka”.⁸⁷

Dvije godine kasnije Barišić je svoju tezu ponovio.⁸⁸

Ovakav prijedlog rješenja već je odavno poznat u literaturi, ali nije naišao na dobar prijem.

Još god. 1900. Hartmann je tvrdio da “Prokop nikako (*keineswegs*) ne kaže, da bi se Langobardi 3 godine nakon stupanja na vlast Anastazija oslobodili herulskog jarma. Vjerovalo se da bi tu Prokopovu vijest trebalo tako tumačiti (*hineininterpretieren*). Ali Prokop kaže samo da su se Heruli nakon njihovih osvajanja do poraza 3 godine držali mirno. Ove tri godine moglo bi se prije povezati s podatkom iz *Origo*, po kojemu su Langobardi boravili u ‘Feldu’ tri godine.”⁸⁹

Slično piše i Schmidt po kojem iz Prokopovih vijesti nikako (*keinesfalls*) ne slijedi da bi se poraz Herula dogodio tri godine nakon stupanja na prijestolje cara Anastazija.⁹⁰

I inače se pretežna većina autora odlučila za jednu od godina između 505. i 512., dakle, bitno drukčije od Barišića.

Očito se sve svodi na datiranje Prokopove vijesti o Herulima. Prokop je Herulima posvetio mnogo pozornosti pa je nužno prethodno razmotriti njegove vijes-

⁸⁴ BARIŠIĆ, 1953, 29.

⁸⁵ PROKOP, II, 14, 10-12.

⁸⁶ BARIŠIĆ, 1953, 29.

⁸⁷ N. dj., 30.

⁸⁸ VI, I, 22-23.

⁸⁹ HARTMANN, 1, 28.

⁹⁰ SCHMIDT, 552.

ti. U pregledu, koji donosimo, s lijeve se strane nalazi poziv na mjesto, na kojem Prokop piše o pojedinoj vijesti, a na desnoj regist te vijesti.

- II, 14, 1 Heruli su odavno (ἐκ παλαιῶν) živjeli s druge strane Dunava.
- II, 14, 8 Tijekom vremena (προϊόντος δὲ χρόνου) ojačali su, tako da su konačno (τελευτώντες) svladali Langobarde i nametnuli im tribut.
- ii, 14, 10 Car Anastazije dolazi na vlast. Heruli tri godine miruju.
- II, 14, 11 Podbadan od svoga naroda herulski kralj Rodulf kreće u rat protiv Langobarda.
- II, 14, 13-19 Langobardi šalju Herulima tri izaslanstva i mole mir, spremni čak i povećati tribut, ali uzalud.
- II, 14, 21 U bitci s Langobardima Heruli teško poraženi, njihov kralj Rodulf pogiba.
- II, 14, 23 Heruli ubrzo (τάχιστα) kreću sjeverno od Dunava. Dolaze do ranijih sjedišta Ruga, koji su u međuvremenu otišli s gotskom vojskom u Italiju.
- II, 14, 25-27 Zbog gladi u toj zemlji bez ljudi, nešto kasnije (οὐ πολλῶ ὕστερον) Heruli se sele blizu Gepida, ali ih ovi stalno pljačkaju.
- II, 14, 28 Heruli zbog toga prelaze Dunav, a car Anastazije im dodjeljuje područje za smještaj (ὕδρυσθαι).
- II, 14, 29-30 Ubrzo (χρόνῳ δὲ οὐ πολλῶ) Heruli počinju napadati Romeje. Car Anastazije šalje vojsku i pobjeđuje Herule.
- II, 14, 31 Heruli mole da ih se primi kao saveznike (ξυμμάχους). Car poštedi preživjele, ali ne kao saveznike
- II, 15, 1 Heruli su nakon poraza od Langobarda morali napustiti svoje područje.
- II, 14, 28 Dio Herula smjestio se u Iliriku.
- II, 15, 2 Drugi dio, pod vodstvom mnogih vođa kraljevskog roda, nije htio preći Dunav, već je prošao prvo "po redu sva područja Sklavina", zatim daljnja nenaseljena područja i došao do Varna i
- II, 15, 26 konačno došao do Skandinavije gdje je primljen od mnogobrojnog naroda Gauta
- II, 14, 33-34 Car Justinijan im dodjeljuje zemlju, oni postaju saveznici (ἐταιρίζεσθαι) i kršćani te vrlo koriste Romejima.
- II, 14, 35 Ipak su Heruli i danas nepouzdanici Romejima.
- II, 14, 37-38 Kasnije (ὕστερον) neki Heruli su ostali Romejima ἔνσπονδοι (tj. zadržali položaj konfederata). Ostali su se odmetnuli, ubili kralja Ohusa i onda odlučili iz Skandinavije priskrbiti kralja iz kraljevske obitelji.

- II, 15, 27-30 Heruli, koji žive u romejskoj zemlji, nakon ubojstva svoga kralja šalju ugledne osobe u Skandinaviju. Tamo su nakon nekih teškoća našli pogodnog člana kraljevskog roda i vratili se s njime i s 200 Herula.
- II, 15, 31 Heruli koji su prebivali u Singidunumu zamolili su Justinijana za kralja. On im šalje Herula Suartua, a ovaj se suprotstavlja povratnicima iz Skandinavije, ali se konačno svi Heruli odmeću od Justinijana i priklanjaju Gepidima.

Očito je da Prokopove vijesti nisu toliko sigurne da bi se na njima mogla graditi pouzdana kronologija. Pogotovu priča o tri langobardska poslanstva Herulima djeluje poučno-moralizatorsko-retorički. S druge strane, usporedba langobardskog vrela *Origo*⁹¹ s Prokopovim vijestima pokazuje da je Prokop dobio obavijesti iz prve ruke, tj. izravno od Langobarda i da ih je onda prilagodio svojim političkim uvjerenjima (tj. prikrivenoj, ali posve uočljivoj opoziciji Justinijanu) i retoričkim sklonostima. Da je tome tako dovoljno je navesti onaj dio *Origo*, koji je za nas najzanimljiviji. Nakon što *Origo* obavještava da je Odoakar pobijedio Ruge i uništio njihovu državu, ona nastavlja: "*Tunc exierunt Langobardi de suis regionibus et habitaverunt in Rugilanda annos aliquantos. Post eum* (tj. *Godehoc*) *regnavit Claffo, filius Godehoc. Et post eum regnavit Tato, filius Claffoni. Sederunt Langobardi in campis Feld annos tres. Pugnavit Tato cum Rodolfo regem Herulorum et occidit eum (...). Post eum Heruli regnum non habuerunt* (tada izađoše Langobardi iz svojih područja i stanovahu u zemlji Ruga prilični broj godina. Nakon njega vladao je Clafo, sin Godehoca. Langobardi stanovahu u "Poljima" (*Feld*) 3 godine. Tato se zaratio s Rodulfom, kraljem Herula i ubio ga (...). Nakon njega Heruli nisu više imali svoju državu".

Usporedba s Prokopom je poučna. Po Prokopu su Heruli nametnuli vlast Langobardima, a kada je na vlast u Bizantu došao Anastazije (491. god.), Heruli su 3 godine mirovali i onda krenuli u rat protiv Langobarda pri čemu su Heruli bili potučeni, a njihov kralj Rodulfo ubijen.

Identični dio priče u *Origo* i kod Prokopa o vremenskom razdoblju od 3 godine prije pogibije Rodulfa očito ne može biti puka koincidencija. Razlika je u tome što se u *Origo* te 3 godine odnose na Langobarde, a kod Prokopa na Herule. Po svemu se, dakle, čini, da *Origo* i Prokop imaju isto zajedničko vrelo, očito langobardsku tradiciju, s time da je u usmenoj tradiciji izvanredno krijeposni postupak Langobarda prema nadređenim Herulima posve u skladu s uobičajenim postupkom drugih narodnih tradicija: Langobardi ne žele rat s Herulima, spremni su na plaćanje povišenog tributa Herulima samo da bi se izbjeglo rat i čak tri puta šalju poslanstva Herulima kojima izražavaju svoju čvrstu želju izbjegavanja sukoba –

⁹¹ ORIGO, 2-6.

ali, kako Heruli odbijaju sve ponude za mir i nastavljaju ratne pripreme, Langobardi u opravdanoj obrani pobjeđuju i ubijaju nepoštenog i agresivnog herulskog kralja. Ne možemo znati koliko je toj narodnoj priči Prokop pomogao svojim doprinosom i cijelu stvar iskitio da bi čitateljima pripremio što čitljivije i poučnije štivo, ali to u konačnici i nije važno. Dakako, da je i ovdje Prokop upleo i elemente vlastitog animoziteta prema Justinijanu: Justinijan štiti i pomaže opake Herule i kad se sve zbroji proizlazi kao zaključak da je i slučaj s Herulima samo jedan od mnogih dokaza štetne i nemoralne Justinijanove politike.

Dakle, do razmjerno prihvatljive povijesne istine, koja se odnosi na najstariju vijest o Slavenima, tako reći nemoguće je doći isključivo na osnovi Prokopovih vijesti, gdje su elementi iskićene narodne tradicije povezani s njegovim retoričkim načinom pričanja i s njegovom sveopćom antijustinijanovskom tendencijom

Tako se vraćamo na pitanje, kada se dogodio herulsko-langobardski rat u kojem je herulski kralj Rodulf izgubio glavu. Posljedica je tog rata povratak u Skandinaviju velikog dijela Herula koji na tom putovanju prolaze kroz područja nastanjena s mnogobrojnim slavenskim plemenima. Na postavljeno pitanje Schmidt je nakon vrlo minuciozne analize dao ovaj odgovor:

“Bitka pada u vrijeme između 491. (dolazak na vlast cara Anastazija) i 512. (prijelaz Herula na rimsko područje); ni u kom slučaju ne proizlazi iz Prokopa da bi (do te bitke) došlo tri godine nakon dolaska na carsko prijestolje spomenutog cara”.⁹²

Još mnogo minucioznije pozabavio se tim pitanjem Klebel u svome opširnom radu iz 1939.⁹³ On se pita, kakva je povijesna vrijednost vijesti Pavla Đakona i razmatra dva rukopisa nastala oko 1200. god., koji uz niz langobardskih kraljeva donose i broj godina vladanja pojedinog kralja. Jedan od tih rukopisa nalazi se u samostanu sv. Faustina u Bresci, a drugi se čuva u Parizu. Pogriješna čitanja nekih kraljevskih imena u tim rukopisima dovode Klebela na pomisao da su oni prepisani iz lombardske kurzive, što bi omogućilo nastanak tog pretpostavljenog prepisanog rukopisa prebaciti u 10./11. stoljeće. Ali, neku bi vrijednost, nastavlja Klebel, takvi popisi imali tek onda kad bi ih se moglo povezati s 8. stoljećem. Kako to nije slučaj, taj je put zatvoren, kaže Klebel.

Međutim, Klebel upozorava na to, da Pavao Đakon donosi godine vladanja kralja Agelmunda, koje se ne nalaze u *Origo*. Prema tome bilo bi zamislivo – Klebel rabi više nego opreznu riječ *denkbar* – da je postojao jedan stariji popis s pojedinostima kojih nema u *Origo* i u Pavlu Đakon. A bilo bi zamislivo (*denkbar!*), nastavlja Klebel, da je i popis iz Brescie također nastao na temelju jednog starijeg predloška, čime bi imali “neku važnost (*Gewicht*) barem podaci nakon 488. god.

⁹² SCHMIDT, 552.

⁹³ KLEBEL.

Sve je to po Klebelu vrlo dvojbeno (*waghalsig*) – ali, ako bi se bar neke od tih podataka “popravilo”, onda bi to bilo bar donekle prihvatljivo.

Na osnovi svega toga Klebel daje svoj prijedlog trajanja vladanja nekih od langobardskih vladara:

Godeoc 488.-496.,

Claffo 496.-501.,

Tatto 501.-511. itd.

pa bi se propast herulskog kralja Rodulfa po Klebelu moglo postaviti u 509. god.

Smatramo da Klebelov pokušaj nije do kraja uspio. Najveći dio njegovih analiza može se u najboljem slučaju karakterizirati kao moguć ali ne i kao bar donekle vjerojatan.

Nadalje, smatramo da se iz podataka što ih nude Prokop, *Origo* i Pavao Đakon ne može doći do nečeg čvršćeg od puke mogućnosti i da je zbog toga nužno problemu prići na drugi način, i to tako da se krene od događaja, koji je na vrijeme o kojem raspravljamo, imao dubok i odlučujući utjecaj.

Kao što je poznato, Gepidi su se 453. god. nakon Atiline smrti pobunili protiv Huna, pobijedili ih i došli u posjed područja između Tise i Dunava. Nešto kasnije (471. god.) Gepidi su se domogli područja Sirmija. God. 504. Sirmij je osvojio Teodorik, vladar ostrogotske države koja je, uz ostalo, obuhvaćala područje Savije i Dalmacije. O tome Kasiodorova kronika javlja: *virtute domini Theodorici victis Vulgaris Sirmium recepit Italia*⁹⁴ (hrabrošću gospodara Teodorika Italija je osvojila Sirmij, nakon što je svladala Bugare) pri čemu su ovdje Bugari pogrješno zapisani, umjesto ispravno Gota. Vijest je točnije pribilježio Jordanes: (Teodorik) *Petzamin suum comitem (...) ad obtinendam Sirmiensem dirigit civitatem, quam ille expulso rege eius Transarico (...) obtinuit* (Teodorik je poslao je svoga vojnog komandanta Pecamina da zaposjedne područje Sirmija, što je ovaj i učinio protjeravši kralja Transarika).⁹⁵

Ovo je ozlojedilo cara Anastazija, zato što Teodorik vladao Italijom u ime Bizanta, pa načelno nije smio raspolagati bizantskim teritorijem, to više što je Sirmij bio još 427. god. prepušten Istočnorimskom carstvu. Time je Teodorik otvoreno najavio da je njegova podložnost Bizantu samo puka fikcija. Dakako da Anastazije to nije mogao otpjeti. Došlo je do otvorena ratnog sukoba između Ostrogota i Bizanta. Svaka je strana tražila saveznike. Što se tiče Teodorika, on je uspio pridobiti za sebe Munda, vođu hunskog porijekla dosta jakih samostalnih vojnih snaga južno od Dunava između Save i Morave. Taj je pljačkao po Iliriku i čak teško porazio carske čete.

⁹⁴ CASSIODORUS, ad a. 504 (str. 160).

⁹⁵ JORDANES, gl. 58.

Teodorik nije na tome stao. On se približio herulskom kralju Rodulfu i – čini se prije 507. godine – imenovao ga svojim sinom (*filium te praesenti munere procreamus*) i u pismu pridodao da će nositelj pisma podrobnije izložiti “ono što treba reći”.⁹⁶

S druge strane sigurno nije ni Anastazije mirovao. Ako je Teodorik privukao sebi Herule, ništa prirodnije da i Anastazije ne pokuša nešto slično s Langobardima, koji su od Herula bili prisiljeni da im plaćaju tribut. Langobardi su očito samo čekali priliku da se oslobode herulske prevlasti. U ratu su pobijedili Langobardi, a dio pobijeđenih Herula povukao se u današnju Austriju, koja je ostala pusta nakon odlaska Ruga. Drugi dio krenuo je prema Skandinaviji i tom prilikom prošao kroz područja naseljena Slavenima.

Prema tome, smatramo da put Herula prema sjeveru treba datirati u vrijeme oko 506./507. god.

2. O “čestim” hunskim napadima na Bizant

Riječ je o Prokopovoj vijesti po kojoj su Huni provalili na bizantsko područje 539./540.⁹⁷ U toj je vijesti neobično Prokopovo insistiranje da su Huni i “prije” 539./540. i “poslije te godine često činili Romejima strašne stvari”. Neobičnost se sastoji u tome što su za razdoblje od početka 6. stoljeća do analizirane vijesti pribilježena samo dva hunska napada, i to u 529. i 530. god. koja su oba poznata samo iz Malale, ali ne i iz Prokopa. Isto tako, nakon 539./540. god., Prokop bilježi samo jedan hunski napad, i to spomenut samo usput i na način, koji izaziva dvojbe. Naime, riječ je o vijesti iz 545. god.⁹⁸ u kojoj Prokop izvještava o samovoljnom povlačenju iz Italije bizantskih vojnih jedinica, unovačenih u Iliriku. One svoje povlačenje opravdavaju pred carem ovim argumentima: 1) već dulje vremena nisu dobile plaću, 2) hunska vojska je provalila u Ilirik, 3) u Italiji je zavladao glad. Smatramo da je upravo očito, da se te vojne jedinice povlače isključivo zato što im dulje vremena nisu isplaćivane njihove plaće, a da su ostala dva razloga pridodana samo “iz pristojnosti” i samo u želji da “ojačaju” pravi razlog. Uostalom, sam Prokop tu navodnu hunsku provalu uopće ne spominje izvan konteksta razloga povlačenja iz Italije koje navode vojne jedinice iz Ilirika.

⁹⁶ CASSIODORUS, var. IV, 2.

⁹⁷ PROKOP Pers., II, 4, 1-7. Napominje se da se ovaj fragment odnosi na 2. knjigu Prokopova rada O ratovima, koja se odnosi na ratove s Perzijancima. Nju ne obuhvaća izdanje O. Veha (vidi Prokop) kojim se inače služimo. Za Pers. koristili smo standardno izdanje J. Haurija, Procopii opera, Lipsiae, 1906.). Nismo imali pri ruci novo izdanje G. Wirtha, Leipzig, 1962.-1964.

⁹⁸ PROKOP, III, 11, 13-15.

Prema tome, navodna hunska provala u 545. god. nije vjerodostojno potvrđena viješću o povlačenju ilirskih vojnih jedinica iz Italije. To se vidi i po tome što se po Prokopovu nastavku pričanja o toj zgodi, Justinijan navodno početno vrlo ljutio na to povlačenje, ali ga je ubrzo oprostio. Kako i inače o tom hunskom napadu nema vijesti, treba ga tumačiti samo kao izmišljeni dodatni razlog povlačenju iz Italije.

Vratimo se hunskom napadu iz 539./540. Smatramo da je Prokop u carskom arhivu našao samo vijest da je hunska vojska upravo u vrijeme pojave jedne komete napala Ilirik, osvojila 32 utvrde i grad Kasandreju.

Tu je vijest Prokop "književno-znanstveno" obradio time što joj je dodao da su Huni "često" i "ranije" i "kasnije" napadali Bizant. Te Prokopove dodatke treba prihvatiti samo kao njegovu retoričku obradu. One same po sebi nisu vjerodostojne i uporabive vijesti. Dakle, spomenute Prokopove vijesti treba reducirati na podatak o hunskom osvajanju 32 utvrde i grada Kasandreje u 539./540. god.

3. Slaveni god. 550.

Ništa manje iznenađenje priređuje Prokop čitatelju svojom viješću o Slavenima, koja se odnosi na godinu 550.⁹⁹ Prokop piše o "vojsci Slavena" u jakosti od 3.000 vojnika koja je prešla Dunav i podijelila se u dvije grupe, uhvatila i živog spalila bizantskog komandanta Asbada i nakon toga "opljačkala sva područja Tracije i Ilirika". Prokop nastavlja da su tom prigodom Slaveni φρούρια πολλά πολιορκία ἐκάτεροι εἶλον, οὐτε τειχομαχῆσαντες πρότερον, οὐτε ἐς τὸ πεδῖον καταβῆναι τολμήσαντες, ἐπεὶ οὐδὲ γεν τῆν Ῥωμαίων καταθεῖν ἐγκεχειρήκαι, οἱ βάρβαροι οὗτοι πάποτε οὐ μὴν οὐδὲ στρατῶ ποταμὸν Ἰστρον φαίνονται διαβεβηκότες ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου, πλὴν γε δὴ ἐξ ὅτου μοι ἐμπροσθεν εἴρηται¹⁰⁰ [mnoge utvrde osvojili premda ranije nisu opsjedali (gradove) niti se usuđivali sići u ravnicu pa čak se ti barbari nisu usuđili počinuti (običan) pohod na zemlju Romeja. Čak je poznato da vojskom nisu nikad prelazili Dunav, osim od vremena koje sam naprijed spomenuo.]

Barišić je bio u očitj neprilici pri tumačenju ove vijesti. Prokopovu tvrdnju da Slaveni nisu ranije opsjedali gradove on zbog toga ublažuje prijevodom: "pre nisu ni ratovali oko utvrda", a tvrdnju da nisu vojskom prelazili Dunav tumači restriktivno, tj. da je riječ o "upadu malih grupica, za razliku od masovnih prelaza, o kojima govori u idućoj rečenici".¹⁰¹ Ali, Prokop je jasan: "Slaveni nisu nikad vojskom prelazili Dunav" do 550. god.

⁹⁹ PROKOP, III, 38, 1-2.

¹⁰⁰ PROKOP, III, 38, 7-8.

¹⁰¹ BARIŠIĆ 1955, 42.

Kao da je Prokop zaboravio da su po njegovim vlastitim riječima “čak prije 531. Huni, Anti i Slaveni često prelazili Dunav i činili Romanima strahote”¹⁰² kao i ono što je napisao o pohodu Sklavina 548. godine, kada su oni po vlastitim Prokopovim riječima osvojili u Iliriku “mnoge utvrde”.

Ne možemo se oteti dojmu da je i ovdje Prokopa zavelo pero i da je i ovdje njegova apodiktična tvrdnja da Slaveni do 550. god. nisu nikad opsjedali gradove naprosto posljedica stila.

Riječi *πλὴν γε* itd. moglo bi se, doduše, eventualno prevesti: “(Slaveni nisu nikada ranije prelazili rijeku Dunav) osim u slučajevima o kojima sam već bio govorio” – tj. u smislu da Prokop misli na cjelokupno ranije vrijeme, o kojem je pisao u ranijem tekstu. Time bi nestalo proturječnosti, jer bi tako Prokop naglasio da su Slaveni ipak ranije češće prelazili Dunav. Tako to tumači Barišić¹⁰³ i time izbjegava očitu neprihvatljivost tvrdnje. Ali, Barišića je ipak i dalje smetao taj neobični podatak i zato je i dodao: “Ovaj podatak, pošto je uopšten, ne treba doslovno tumačiti”. Prema tome, unatoč svemu, čini nam se da je Prokop i ovaj fragment pisao nošen retoričkim zanosom: Slaveni (navodno) ranije nisu nikad opsjedali gradove, nikad se spuštali u ravnice i nikad prelazili Dunav (osim slučaja koji je upravo opisan).

4. O sudjelovanju Slavena pri napadu Huna na Bizant 559. god.

O tome izvješćuju Agatija, Malala i Teofan.

Teofan, koji se bavi tim događajem, nije samostalan izvor, već se u svojem izvješću drži vijesti, koje je pokupio od Malale. Barišić, svakako jedan od najkompetentnijih poznavatelja ranoslavenske i ranobizantske povijesti, pogrješno tvrdi da se Teofanov tekst svakako ne zasniva na Malalinom”.¹⁰⁴ Ali dovoljno je usporediti ta dva izvješća, da se uoči kako se Teofan u svojem tekstu drži Malale:

Malala, 18, 490: *ἐπανεστήσαν οἱ Οὐννοι καὶ οἱ Σκλάβοι τῇ Θράκῃ καὶ πολεμήσαντες πολλοὺς ἀπέκτειναν καὶ τινὰς ἐπραΐδευσαν; τὸν δὲ υἱὸν Βάκχου Σέργιον τὸν Στρατηλάτην καὶ Ἐδέρμαν μειζότερον Καλοποδίου ἐπραΐδευσαν*¹⁰⁵ itd.

Teofan, anno 6051 (559): *ἐπανεστήσαν οἱ Οὐννοι καὶ οἱ Σκλάβοι τῇ Θράκῃ πλήθῃ πολλὰ καὶ ἐπολέμησαν αὐτὴν καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν καὶ ἠχμαλώτευσαν. ἐπίασαν δὲ καὶ Σέργιον τὸν στρατηλάτην, τὸν υἱὸν Βάκχου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τὸν Ἐδερμᾶν, τὸν στρατηγὸν Καλοποδίου*¹⁰⁶ itd.

¹⁰² PROKOP, III, 14, 2.

¹⁰³ BARIŠIĆ, 1955, 42.

¹⁰⁴ BARIŠIĆ, 1955, 79.

¹⁰⁵ MALALA, XVIII, 490.

¹⁰⁶ TEOFAN, 233.

Teofan dakle otpada kao samostalno vrelo. Ostaju Agatije i Malala. Agatije vrlo opširno opisuje događaje u 558.-559. god. o opasnom napadu Huna Kutrigura.¹⁰⁷ U tom vrlo podrobnom izvješću Agatije ni na jednom jedinom mjestu ne spominje Slavene. On samo spominje Hune Kutrigure, koji su se udružili s Utigurima, Ultizurima i Burgundima i pod svojim vođom Zaberganom najozbiljnije zaprijetili Carigradu. Agatijevo je izvješće vrlo opsežno i vrlo podrobno pa doista začuđuje što Slaveni nisu uopće spomenuti ni izravno ni neizravno. Nasuprot tome, Malala tek vrlo kratko spominje upad "Huna i Slavena". Kako razriješiti tu antinomiju? I ima li uopće antinomije?

Naime, pri ocjenjivanju vrijednosti obaju izvješća treba uzeti u obzir da je riječ o velikom pljačkaškom pohodu Kutrigura koji su se uputili iz udaljenih područja današnje Ukrajine, da bi se u Bizantu posvetili pljačkanju, ubijanju i silovanju, dakako i zarobljavanju, da bi na taj način stekli dodatni izvor koristi (zbog plaćanja otkupnine). Nedvojbeno je riječ o dobro organiziranom i pomno planiranom pohodu, kojem nije bio cilj osvajanje teritorija, već pljačka. Najvjerojatnije je da su Kutriguri prolazeći preko teritorija Slavena sjeverno od donjeg Dunava rado prihvatili brojnu slavensku mladež, željnu sudjelovanja pri tom zamamnom lukrativnom pothvatu. To je vjerojatno razlog zašto Agatije ne spominje Slavene. Oni su ovdje očito samo sporedni element.

5. Razlog slavenskih napada na Bizant (prva polovica 6. stoljeća)

Najprije o dataciji tih slavenskih napada na Bizant zajedno s nekim drugim događajima usko povezanim s time:

- 526. – Anti prelaze Dunav i pljačkaju,¹⁰⁸
- 528. – Dva hunska komandanta napadaju Skitiju, Meziju i Traciju,¹⁰⁹
- 521./530. – Dva hunska kralja napadaju Ilirik,¹¹⁰
- 536. – Anti napadaju Traciju,¹¹¹
– Hunska vojska "često" pljačka po Balkanu,¹¹²
- 545. – Hunska vojska (στράτευμα Ούννικον) navodno provaljuje u Ilirik,¹¹³
- 545. – Veliko mnoštvo Slavena (πολὺς ὄμιλος Σκλαβηῶν) pljačka po Iliriku,¹¹⁴

¹⁰⁷ AGATIJA, V, 21, 13.

¹⁰⁸ PROKOP, III, 40, 5.

¹⁰⁹ MALALA, XVIII, 437.

¹¹⁰ MALALA, XVIII, 451; MARCELIN, ad a. 530.

¹¹¹ PROKOP, III, 14, 7-11.

¹¹² PROKOP, II, 4, 1-7.

¹¹³ PROKOP, III, 11, 13-15.

¹¹⁴ PROKOP, III, 13, 24.

545. – Anti postaju konfederati (ἔνσπονδοι) Bizanta,¹¹⁵
 548. – Slavenska vojska (στράτευμα Σκλαβηνῶν) pljačka po Iliriku i osvaja utvrde,¹¹⁶
 549. – Slavenska vojska (στράτευμα Σκλαβηνῶν) hvata i živog spaljuje bizantskog komandanta,¹¹⁷
 549. – Slaveni nakon opsade osvajaju grad Toper i čine zvjerstva,¹¹⁸
 550. – Veliko mnoštvo Slavena (Σκλαβηνῶν ὄμιλος) prelazi Dunav, ulazi u Dalmaciju, pljačka i ostaje preko zime,¹¹⁹
 551. – Veliko mnoštvo Slavena (πολύς ὄμιλος Σκλαβηνῶν) pljačka po Iliriku.¹²⁰

Začuđuje da do 545. god. Prokop ne spominje Slavene kao opasne napadače na bizantsko područje. Oni se pojavljuju samo u razdoblju od 545. do 551., i to u šest prigoda, u kojima se prikazuju kao vrlo neugodni i opasni pljačkaši, koji su usto zabilježeni kao opaki, nemilosrdni i bezdušni osvajači i sposobni za opsadu i osvajanje gradova i utvrda.

Nadalje, posve je neobično da ni drugi *suovremeni* bizantski pisci ne spominju Slavene. To osobito čudi u pogledu savjesnog i pouzdanog Marcelina comesa koji je do Justinijanova stupanja na prijestolje bio njegov tajnik. Nadalje, čudi što Agatije uopće ne spominje Slavene, a Malala tek usput i to samo u vijesti iz 559. god.

Ove okolnosti svakako zahtijevaju objašnjenje.

Naše je mišljenje da je upravo nedvojbeno i čak očito da slavenske napade na Bizant treba povezati s ratom, što ga je Justinijan vodio s Ostrogotima od 536. do 552. god., i to osobito nakon što je kod Ostrogota 541. god. Totila preuzeo vrhovnu vlast. Nema dvojbe da je paralelno s vođenjem ratnih operacija, koje su se vodile osobito od 542. god. i kulminirale 546. god. ulaskom gotskih četa u Rim, Totila, potaknuvši slavenske napade na Bizant, pokušao olakšati svoj položaj izazivanjem ratnih požara izvan Italije, da bi na taj način privezao dio bizantskih snaga.

O tome govori čak i sam Prokop. Za god. 549. on izvještava¹²¹ da su snažne slavenske borbene jedinice prešle Dunav i došle do Niša. Čim je to saznao Justinijan, nastavlja Prokop, odmah je dao nalog bizantskom vojskovođi koji je oko Sofije sabirao čete za napad na Totilu, da odgodi slanje bizantske vojske u Italiju i da se požuri u pomoć Solunu i ostalim susjednim gradovima. Prokop čak izričito

¹¹⁵ PROKOP, III, 14, 33.

¹¹⁶ PROKOP, III, 29, 1-8.

¹¹⁷ PROKOP, III, 38, 1-6.

¹¹⁸ PROKOP, III, 38, 9-23.

¹¹⁹ PROKOP, III, 40, 1-3; 67; 30-34.

¹²⁰ PROKOP, III, 25, 1-6.

¹²¹ PROKOP, III, 40, 1-3.

kaže da je ovaj vrlo opasni slavenski napad bio možda povezan s Totilom: "Neki su smatrali (ἐν ὑποψία εἶχον) da je Totila potplatio te barbare golemim novcem da navale na tamošnje Romeje".¹²²

Ako uzmemo u obzir da je Totila u gotskoj državi preuzeo vlast 541. god. i odmah poduzeo energične korake da se uspješno suprotstavi Bizantu i pri tome imao velikih početnih uspjeha, osobito osvajanjem Napulja 543. i privremenim osvajanjem Rima 546. god. onda se žestoki slavenski napadi na Ilirik od 545. do 552. doista mogu uvjerljivo povezati s nastojanjem Totile da ugrozi Bizant borbom na dva fronta. Smatramo da ne može biti slučaj što su kontinuirani slavenski napadi na Bizant prestali upravo 552. god., tj. upravo u vrijeme kada je Totila herojski poginuo kod Tegine.¹²³

6. Slaveni prema Bizantu i Avarima u drugoj polovici 6. stoljeća

Ovo pitanje donekle prelazi okvir ovog rada, ali ga ipak ne možemo posve zanemariti. Zadovoljit ćemo se s nekoliko opaska. Prije svega, vijesti o Slavenima u tom razdoblju nisu bogate, ali to ne znači da se u njima ne može naći pojedini zanimljivi problem. Evo ih:

- 558./559. – Hunski narod Kutrigura pod vodstvom Zabergana pljačka po Traciji. Bizant pod ostarjelim Belizarom jedva odbija napad na Carigrad,¹²⁴
- 560. – Avari pljačkaju antska područja "više nego ranije",¹²⁵
- 558./579. – Bizantska mornarica pomaže Avarima da se prebace preko Dunava i da s juga napadnu Slavene,¹²⁶
- 581. – Preko 100.000 Slavena pljačka po Traciji,¹²⁷
- 585. – Slaveni, potaknuti od kagana, pljačkaju sve do Dugog zida,¹²⁸
- 588. – Geti (= Slaveni) pljačkaju Traciju,¹²⁹
- 599./600. – Ugovor Bizanta i Avara: Dunav se ne smije prelaziti, osim zbog kašnjanja Slavena.¹³⁰

¹²² PROKOP, III, 40, 30-32.

¹²³ PROKOP, IV, 32.

¹²⁴ MENANDAR, 443.

¹²⁵ AGATIJA, V, 11, 2-7; MENANDAR, Excerpta, 170-171; VICTOR TONNONNENSIS, 205; MALALA, XVIII, 490.

¹²⁶ MENANDAR, 208-209.

¹²⁷ MENANDAR, 468

¹²⁸ TEOFILAKT, I, 7.

¹²⁹ N.dj., III, 4.

¹³⁰ TEOFILAKT, VII, 15. Vidi bilj. 70 i tamo citirani Teofilaktov tekst.

Iz upravo spomenutih Teofilaktovih vijesti vidi se da su Slaveni, koji žive sjeverno od Dunava a južno od Karpata, pod nekom vrsti slabo izraženog kaganova suvereniteta i da u skladu s time po nalogu kagana napadaju "u vlastitoj režiji" Bizant prelazeći Dunav. To se osobito dobro vidi po spomenutom ugovoru Bizanta i Avara iz 599./600. godine po kojem je granica tih dviju država Dunav, ali je ugovornim stranama dopušteno prelaziti Dunav radi kaznene ekspedicije protiv Slavena.

Što zapravo točno znači zadnje navedena klauzula? U literaturi je ponuđeno mnogo teza.¹³¹ Riječ je, smatra se, o odobrenju danom

- bizantskim snagama,
- i jednima i drugima,
- samo Avarima,
- samo Bizantu.

Ovo zadnje tumačenje prvi je ponudio Hauptmann, a onda su ga prihvatili Grafenauer i Barišić, tako da je to postalo "vladajuće mišljenje". Zbog toga smatramo da pitanje treba ponovno otvoriti.

Očito je da je ugovor trebao razriješiti eventualna buduća sporna pitanja između ugovornih strana. Očito je, nadalje, da ugovor nije trebao uzimati u obzir granicu isključivo između Avara i Slavena, jer se to pitanje uopće nije ticalo Bizanta; isto vrijedi i za granicu duž donjeg Dunava između Slavena i Bizanta, jer je jasno da su Bizantinci mogli prelaziti preko rijeke, a da kod toga ne dolaze u bilo kakav sukob s Avarima pa je, dakle, i u ovoj opciji nepotrebno to pitanje rješavati ugovorom. Ostaje, prema tome, jedino pitanje koje je trebalo u ugovoru riješiti: smiju li Avari (preko bizantskog teritorija) napasti Slavene s juga? Ako to ne bi bilo riješeno u ugovoru, Avari to ne bi smjeli učiniti. Dakle, ovom je odredbom iznimno odobreno Avarima da pređu na *bizantsko* područje južno od Dunava, ali samo sa svrhom napada na Slavene.

Da je to jedino moguće rješenje, vidi se i po tome, što se upravo to dogodilo ranije, tj. 558./559. god., i to na izričitu molbu Bizanta.

7. *Civitas Novietunensis i lacus Mursianus*

Noviji se autori uvijek iznova čude nad okolnošću da (već prve!) vijesti o Slavenima, koje čitamo u Jordanesa i Prokopa, naročitom upornošću ističu velika prostranstva na kojima žive Slaveni i njihovu mnogoljudnost.

Tako Jordanes,¹³² koji Sklavine i Ante obuhvaća jednim imenom *Winidarum natio*, kaže za tu etniju da je mnogoljudna (*populosa*) i da stanuje na golemim pros-

¹³¹ Usp. STANOJEVIĆ; HAUPTMANN, 318; GRAFENAUER, 72; BARIŠIĆ 1955, 122

¹³² JORDANES, gl. 5.

transtvima (*per immensa spatia*), s time da se Sklavini prostiru od zapada, tj. *e civitate Novietunense et laco qui appellatur Mursiano* do Dnjestra i na sjeveru do izvora Visle, dok se Anti nalaze sjeverno od Crnog mora između Dnjestra i Dnjepra.

Već se odavno autori spore oko ubikacije grada kojeg Jordanes spominje kao *civitas Novietunensis* i mursijanskog jezera (*lacus Mursianus*). Danas preteže mišljenje, koje je na osnovi ranije literature, osobito Kulakovskoga, zabilježio Šišić: "*civitas Novietunensis* nalazila se na ušću Dunava ('danas Isakči'), a *lacus Mursianus* bilo bi 'ime neke močvare oko dunavskog ušća' ".¹³³ Prema tom "novijem mišljenju" – koje je zastupao još 1905. Kulakovski – slavenska područja počinju zapadno (!) od ušća Dunava pa ostaje nejasan smjer čestih slavenskih napada o kojima opetovano priča Prokop. Oni bi trebali putovati dobrim dijelom duž sjeverne strane donjeg Dunava i nakon toga preći Dunav – ili, druga mogućnost – oni bi prešli Dunav kod njegova ušća i onda prodirali prema jugu i jugozapadu. Smatramo da se tome protivi već podatak kod Prokopa po kojem je "gomila Sklavena, velika kao nikad dosad prešla Dunav i došla do Niša" ("Ἰστρον τε ποταμὸν διεβάντες ἀμφὶ Νόϊσον ἤλθον).¹³⁴ Iz ovoga Prokopova opisa slavenskog napada teško je – zapravo nemoguće – zaključiti da bi Slaveni prodirali kroz bizantsko područje južno od Dunava punih 700 km, i tek onda stigli do Niša. Naprotiv, leži na dlanu da su Slaveni prešli Dunav negdje na visini mezijskog grada *Ratiaria* (danas Arčan u Bugarskoj) odakle do Niša treba preći put od jedva 100 km. Dodajmo, da po Schrammu Jordanes daje kao prvi orijentir *civitas Novietunensis* na ušću Dunava, kao drugi Srijem (?!), gdje bi po njemu bio *lacus Mursianus* a onda bi se, sve po Schrammu, Jordanes vratio opet na istok i naveo Dnjestar kao krajnju istočnu granicu Sklavena. To nije uvjerljivo.

Neki noviji mađarski i rumunjski autori¹³⁵ skloniji su zbog toga staroj tezi da je *civitas Neviotunensis* današnje Drnovo u Sloveniji, koje se u antici od druge polovice 1. stoljeća nazivalo *Municipium Flavium Latobiorum Neviotunum*. Ali, vrelika nije potvrđeno da bi se Slaveni sredinom 6. stoljeća protezali tako daleko na zapad. U doba pisanja Prokopovih i Jordanesovih djela gepidska je država obuhvaćala područja Karpata, s time da je na zapadu dosizala do rijeke Dunav na onom srednjem dijelu njegova toka, koji teče od sjevera na jug. Južna je granica

¹³³ ŠIŠIĆ, 186-187. Od novijih tako i CURTA, 42. SCHRAMM, 177 tvrdi da Jordanes *als südöstlichsten Eckpunkt der Sklavenen, die durch den Dnjestr von ihren antischen Stammverwandten geschieden werden sollen, die Stadt Noviotunum angibt* i da je jedino uvjerljivo tumačenje tog mjesta da je riječ o gradu koji leži na ušću Dunava. Smatramo da je Jordanes htio reći da zapadna granica Sklavena počinje *a civitate Novietunensi* i da se njihova zemlja proteže na istoku sve do *lacus Mursianus* i dalje *usque ad Danastrum*.

¹³⁴ PROKOP III, 40, 1.

¹³⁵ Tako npr. MIHĂESCU u: Fontes, 413. U bilješki se navodi i identično stajalište Gh. Stefana.

gepidske države obuhvaćala područja do Sirmija i dalje prema zapadu lijevom obalom Dunava do karpatskih obronaka.

Što se pak tiče Slavena, oni su po Jordanesu živjeli na sjeveru od ušća Visle do Dnjestra na istoku, na jugu od donjeg toka Dunava, tj. od južnih Karpata do ušća Dunava. Kako je granica Gepida i Slavena očito tekla južnim Karpatima, Slaveni su stanovali na onom području, kojeg se kasnije nazivalo Vlaška. Drugim riječima, područje koje su sredinom 6. stoljeća držali (podunavski) Slaveni odgovara uglavnom području Kraljevine Rumunjske god. 1881., s time da je na istoku obuhvaćalo i Besarabiju, a na sjeveru i Galiciju, ili, drugim riječima, *civitas Novietunensis* morala bi se nalaziti negdje na krajnjem (jugo-)zapadnom području na kojem po Jordanesu žive Slaveni. Svakako je ta *civitas* morala biti u doba, kada je Jordanes pisao svoj rad, tj. oko 551., razmjerno važan grad, jer bi bilo čudno da Jordanes za svoj orijentir uzme neko neugledno mjesto.

Smatramo da nam u rješavanju ovog pitanja može biti od pomoći Prokopov rad, poznat u literaturi pod imenom *De aedificiis*. Za nas je ovdje od interesa ovaj fragment:

“Idući od Viminacija naprijed, na obali Dunava nalaze se tri utvrde (ὄχυρώματα): Pintius, Kupos i *Novae* (Νοβάς)”. Nekoć su to bile samo puke utvrde, ali je tamo Justinijan izgradio toliko zgrada i utvrda “da im je s pravom dodijelio počasni naziv grada (πόλεων ἀὐτοῖς ἄξιώματα).¹³⁶

Dakle, Justinijan je običnu utvrdu *Novae* pretvorio u urbano središte i priznao joj pravni položaj grada. Naziv *dunum* (grad) vrlo se često dodaje imenu nekog grada. Tako se i danas spominje vinodolski grad “Novi” kao “Novi vinodolski”, “Novi”, i “Novigrad”. Što je “službeni” i “pravi” naziv Novoga? On se službeno zove Novi Vinodolski. U razgovoru i u medijima zove ga se: Novi. U Vinodolskom zakonu on se zove “Novi grad”, u starijim ispravama najčešće naprosto “Novi”. Zbog toga nam se čini vjerojatnim da je Jordanes rabio naziv *civitas Noviotunensis* za grad koji Prokop zove *Novae*, a koji se nalazi približno na onom mjestu gdje završava prema istoku teritorij gepidske države, a započinje teritorij slavenske države na lijevoj donjoj obali Dunava.

Što se pak tiče ubikacije *lacus Mursianus*, smatramo da je tradicionalno mišljenje ispravno i da to Mursijansko jezero nije drugo nego jedna od većih vodenih površina pri ušću Dunava.

8. O naravi Slavena

U ovome smo radu opetovano istakli posve neobičnu činjenicu da prije Jordanesa i Prokopa, tj. prije sredine 6. stoljeća, nema vijesti o Slavenima. U traženju

¹³⁶ PROKOP, *De aed.*, IV, 6, 1. Ravenski anonim, 50 također poznaje te gradove, samo ih navodi u obratnom smjeru: *Novas-Vico. Cuppe-Punicum*.

objašnjenja moramo se, dakle, zadovoljiti onim, što oni javljaju i pokušati iskoristiti ono malo što nude.

Od Prokopovih vijesti spomenimo ovdje dvije njegove tvrdnje. Prvu, da su Slaveni i Anti ranije imali isto ime i drugu, da su se nekoć nazivali "Spōri" (Σπόροι). Prokop to njihovo ime oprezno (οἴμοι) tumači iz grčke riječi σποράδην, tj. "rasuto". I drugu, da Slaveni i Anti nikako nisu pokvareni i loši, već u svojoj priprostosti slijede hunske običaje (τὸ Οὐννικὸν ἠθος).¹³⁷

Suvremenik Prokopa, Jordanes, piše da se ista etnija naziva *Winidi* i da je mnogobrojna: *Winidorum natio populosa*. Po Jordanesu, ta se etnija sada (*nunc*) naziva različito, već prema rodbinskim vezama (*per familias*) i prema područjima (*loca*), ali da se uglavnom zove *Sclavini* i *Antes*.¹³⁸ Na drugom mjestu on tvrdi da su ta plemena "proizašla iz iste loze" (*ab una stirpe exorta*).¹³⁹

Dakle, upravo u onom pitanju, koje nas ovdje zanima, Prokop i Jordanes se bitno razlikuju. Po Prokopu su se Slaveni i Anti nekoć zvali jednim imenom, *Spōri*, a po Jordanesu njihovo je zajedničko ime *Winidi*.

S druge strane, Slaveni su po Jordanesu uzrok mnogih nevolja Romejima, nad kojima se "izivljavaju" i "bijesne" na sve strane (*ubique desaeiunt*),¹⁴⁰ dok su po Prokopu više-manje dobroćudni, ali, eto, "slijede hunske običaje". Tako Prokop za Hune, Slavene i Ante tvrdi da često "rade neizrecive strahote" (ἀνήκεστα ἔργα εἰργάσαντο)¹⁴¹ i upravo se ta značajka čini Prokopu toliko važnom da je istim tim riječima za sva tri spomenuta naroda ponavlja na još jednom mjestu,¹⁴² a samo za Slavene čak još dva puta s malim varijantama.¹⁴³

Na nekim je mjestima Prokop opširniji u opisivanju strahota, koje upravo Slaveni čine nad svojim već svladanim neprijateljima.

Tako za 550. god. Prokop opisuje bitku Slavena s jakim bizantskim jedinicama, kojima je na čelu stajao ugledni komandant Azbad. Slaveni su bizantsku vojsku potukli i zarobili samoga Azbada. Prokop nastavlja: "Neko su ga vrijeme poštedjeli, ali su ga nakon toga bacili u vatru i spalili, nakon što su mu prethodno oderali kožu s leđa".¹⁴⁴

Još mnogo podrobnije Prokop opisuje slavensko osvajanje važnoga tračkoga grada Topera. Većina Slavena sakrila se u pošumljenom području pred gradskim

¹³⁷ PROKOP III, 14, 29.

¹³⁸ JORDANES, gl. 5.

¹³⁹ JORDANES, gl. 24.

¹⁴⁰ Na i. mj.

¹⁴¹ PROKOP, ANEKDOTA, XVIII, 20.

¹⁴² PROKOP, III, 14, 2.

¹⁴³ PROKOP, III, 29, 1 i IV, 25, 1.

¹⁴⁴ PROKOP, III, 38, 1-6.

zidinama, a pred gradskim vratima pojavila se samo jedna manja četa. Stanovnici Topera upriličili su napad iz grada, a Slaveni su se dali u bijeg. Proganjanjem Slavena gradske su se čete udaljile od gradskih zidina pa su ih skriveni Slaveni opkolili i sve poubijali. Na to su Slaveni izvršili napad na gradske zidine. Građani su se branili polijevajući napadače vrelim uljem i smolom. Slaveni su ipak uspjeli osvojiti zidine i ušavši u grad poubijali muško stanovništvo od oko 15.000 ljudi, dok su žene i djecu odvukli u ropstvo.

Prokop nastavlja da su Slaveni i ranije osvajali i ubijali, ali na još mnogo okrutniji način. Tako su Slaveni običavali postavljati u zemlju zabodene zašiljene drvene motke i na njih nasađivati zarobljene. Nadalje, običavali su ukopati duboko u zemlju po četiri debele drvene letve i vezati zarobljenike na njih i onda ih udarcima toljaga po lubanjama ubijati, slično kao što su to inače radili s psima, zmijama i drugim životinjama. A neke zarobljenike zatvarali su u njihovim kućama zajedno s govedima i ovcama i bez milosti spaljivali.¹⁴⁵

Doduše, ovdje je Prokop dao maha svojoj spisateljskoj nadarenosti, najvjerojatnije kombinirajući razna izvješća o Slavenima, kako bi na čitatelja proizveo što jači dojam, ali smatramo da srž njegova pričanja ipak odgovara stvarnim događanjima.

Ukratko, Prokopove vijesti o Slavenima (i Antima) opisuju ih kao ratnike koji pri ratovanju čine "neizrecive strahote" i pri tome ih na tri mjesta¹⁴⁶ čak izričito povezuju s Hunima. Usto, Prokop izričito piše da Slaveni i Anti "slijede hunske običaje", a tome treba dodati da Slaveni i po Jordanesu "bijesne" protiv bizantskog stanovništva, što također podsjeća na Hune.

9. O Hunima (osobito o Dinciku)

Ove činjenice i okolnosti dovode nas do pitanja, što se desilo s Hunima nakon Atiline smrti. Evo sažetka najvažnijih vijesti o njima što se odnose na problem kojim se bavimo:

453. god. – Umire Atila. Njegovi sinovi dijele golemo hunsko carstvo,¹⁴⁷

454. god. – Gepidi se oslobađaju hunske vlasti, a za njima i drugi narodi. Huni bježe prema današnjoj Ukrajini,¹⁴⁸ dio njih naseljava Dobrudžu i predjele zapadno od nje,¹⁴⁹

¹⁴⁵ PROKOP, III, 38, 9-23.

¹⁴⁶ PROKOP, ANEKDOTA XVIII, 10; XXII, 6; PROKOP III, 14, 2.

¹⁴⁷ JORDANES, gl. 50.

¹⁴⁸ Na i. mj.

¹⁴⁹ Na i. mj.

456. god. – “Atilini sinovi” napadaju Gote u današnjoj Slavoniji i nakon poraza povlače se u područja sjeverno od donjeg Dunava,¹⁵⁰

469. god. – Atilin sin Dincik napada Basijanu u istočnom Srijemu, ali se poražen vraća u područja sjeverno od donjeg Dunava.¹⁵¹

Ovdje nas u prvom redu zanima hunski vladar Dincik. Očito je da su bizantski pisci posvetili njemu posebnu pozornost, jer ga opetovano spominju. Zbog njegove iznimne važnosti za pitanja, kojima se bavimo u ovome radu, neophodno je sabrati na jednom mjestu vijesti o njemu. On je do svoje smrti vladao nad Hunima i njima “pridruženim” narodima na području sjeverno od donjeg Dunava, dakle, na području koje je bilo oduvijek vrlo osjetljivo za sigurnost Bizanta.

Evo nekoliko najvažnijih vijesti o Dinciku.

a) Prisk

On piše:

“U to je vrijeme došlo sa strane Atilinih sinova poslanstvo caru Lavu da bi otklonilo ranije nesuglasice, da bi se uglavilo mir i da bi po starom običaju Romeji uspostavili na obali Dunava sajam (ἀγορᾶν) gdje bi kupovali ono što je potrebno. Caru se nije sviđalo da bi Romeji sklapali ugovore s Hunima nakon što su uvelike nanijeli štete njegovoj državi. Atilina djeca, nakon što su dobila odgovor, imala su odvojena mišljenja. Dengizih (Δέγγιζιχ) je htio, nakon što su se poslanici vratili bez rezultata, da se krene u rat protiv Romeja, a Ernak se tome protivio zato što je bio spriječen ratom u svojoj zemlji.”¹⁵²

“Dengezih se zaratio na Romeje i zadržavao se na obali Dunava. Kada je to saznao Anagast, sin Ornogiskla (koji je u to vrijeme imao brigu nad dijelom Dunava uz Traciju) od onih koje mu je on (tj. Dengezih) poslao, odgovorio im je da ima namjeru pripremiti se za bitku. A Dengezih je prezreo Anagasta i vratio njegove poslanike neobavljena posla. Poručio je caru, ako neće dati njemu i njegovoj vojsci zemlju i novce, da će otvoriti neprijateljstva. Nakon što su njegovi poslanici došli u Carigrad i sve to, što im je naređeno, prenijeli, car je odgovorio da je spreman sve učiniti, ako postanu njegovi podanici. S veseljem prima kao saveznike one koji dolaze od (drugih) naroda.”¹⁵³

b) Chronicon Paschale

“(God. 469.) (...) Dincerih (Δινζέριχος), Atilin sin, ubijen je od Anagasta, tračkog komandanta. Njegovu su glavu donijeli u Carigrad u vrijeme igara u sredinu sta-

¹⁵⁰ JORDANES, gl. 52.

¹⁵¹ JORDANES, gl. 53.

¹⁵² PRISK, 587-588 (t. 18).

¹⁵³ Na i. mj. (t. 20).

diona a onda je, postavljena na Ksilokirku,¹⁵⁴ stavljena na drvo pa je izašlo cjelokupno stanovništvo da je u prikladnim danima gleda".¹⁵⁵

c) Marcellinus comes

"(God. 469.) Glava Degezisa, sina kralja Atila donesena je u Carigrad".¹⁵⁶

d) Jordanes

Goti su tlačili hunsko pleme Satage unutar Panonije. "Kad je to saznao Dincik, kralj Huna, Atilin sin, došao je, sabravši one malobrojne narode koji su još ostali pod njegovom vlašću, tj. Ulcingure, Angiskire, Bitugore i Bardore, do Basiane, panonskog grada, opsjednuo ga i počeo uništavati njegovo područje. Saznavši to, Goti su prekinuli svoj pohod protiv Sataga i krenuli na Hune, potjeravši ih sramotno iz svojih područja tako da se preostali Huni od onoga vremena do danas boje gotskog oružja. Tako su Goti primirili Hune (*quiescente Hunnorum gente a Gotis*)."¹⁵⁷

Iz spomenutih vijesti proizlazi da je Atilin sin Dincik bio vrlo ugledan i snažan hunski vladar, koji je vladao donjom lijevom obalom Dunava od 454. do 469. god. On je napao Srijem koji je bio u vlasti Gota, ali je pri tome doživio težak poraz. Moglo bi biti da je Bizant iskoristio tu priliku te uhvatio i pogubio Dincika. Međutim, iz Jordanesovih riječi proizlazi da su Huni i dalje vladali područjem sjeverno od donjeg Dunava.

Na prvi pogled začuđuje da o tom području bizantski pisci nakon pogibije Dincika jedva da donose neke vijesti. Ali, vjerojatno neće biti slučaj, da se već nekoliko godina kasnije Teodorik sa svojim Gotima našao u Donjoj Meziji u blizini grada *Novae* (danas Svistov), dakle točno nasuprot područjima preko Dunava, kojima je do svoje smrti vladao Dincik.¹⁵⁸ Iz pouzdanog vrela *Excerpta Valesiana*¹⁵⁹ saznajemo da je Teodorik iz *Novae* poslao vojnu pomoć caru Zenonu a ovaj mu je, uz ostalo, potvrdio vlast nad Donjom Mezijom i dodijelio visoki položaj *magister militum praesentialis*, kao i visoku čast patricijata.¹⁶⁰ Nešto kasnije Zenon je dodijelio Gotima dio Dacije i Donje Mezije. Teodorika s njegovim Gotima nalazimo u gradu *Novae* čak još 487. god.,¹⁶¹ dakle, neposredno prije njegova odlaska u Italiju (488.) gdje je kao kralj moćne ostrogotske države vladao do 526. god.

¹⁵⁴ Vrata na carigradskim zidinama.

¹⁵⁵ CHRONICON PASCHALE I, 589.

¹⁵⁶ MARCELIN, ad a. 469.

¹⁵⁷ JORDANES, gl. 53.

¹⁵⁸ MALCHUS, 129 (frgm. 11).

¹⁵⁹ EXCERPTA VALESIANA, 42.

¹⁶⁰ MALCHUS, 128.

¹⁶¹ IVAN ANTIOHIJSKI, 214; MARCELIN, ad a. 487.

Iz svih raspoloživih vrela proizlazi da su – unatoč nekoliko seljenja Ostrogota po bizantskim područjima na Balkanu – *Novae* bile i ostale Teodorikovo glavno uporište. To je, uostalom, bilo od najveće koristi i za samog Teodorika i njegov narod, kao i za sam Bizant. Teodorik se u gradu *Novae* mogao osjećati sigurnim od eventualnog mučkog iznenadnog napada bizantske vojske jer se u najgorem slučaju mogao skloniti na područje sjeverno od Dunava, a Bizant je preko Teodorikovih vojnih snaga bio zaštićen od neugodnih hunskih upada sa sjevera. Ali situacija nije bila baš jednostavnom. O tome uostalom postoje vijesti u vrelima. Tako Ivan Antiohijski piše da su Ostrogoti napali bizantske podunavske provincije pa je car Zenon bio prisiljen “po prvi puta” zatražiti protiv Ostrogota vojnu pomoć (συνμαχίαν) od “takozvanih Bugara”.¹⁶² U svome panegiriku Teodoziju Enodije ga hvali, da je pobijedio dotad nepobjedive Bugare.¹⁶³ Kasiodor izvještava da je koncem 526. god. neki Tolvin nagrađen naslovom patricija zato što se borio s Hunima i Bugarima oko Sirmija,¹⁶⁴ a nešto je kasnije na isti način odlikovan i neki Ciprijan, pri čemu je posebno istaknuto da se njegovo hrabro vojničko držanje odnosi i na razdoblje kralja Teodorika.¹⁶⁵ U literaturi se borbe, zbog kojih su nagrađeni Tolvin i Ciprijan, datira u vrijeme oko 485. god. Dodajmo, da Pavao Đakon spominje Teodorikovu pobjedu nad gepidskim kraljem Trapstilom i bugarskim kraljem *Busan*.¹⁶⁶

Pri raščlambi ovih vijesti treba uzeti u obzir da su se Dincikovi Huni i nakon njegova poraza i gubitka glave zadržali na područjima sjeverno od lijeve obale Dunava jer – ponovimo to – Jordanes ističe da se “oni Huni koji su ostali tamo živjeti (*jam ex illo tempore, qui remanserant Hunni*) čak do danas (*usque hactenus*) boje gotskog oružja”.¹⁶⁷

Dakle, Dincikovi Huni ostali su na istom području gdje su bili u doba Dincikove pogibije. Te Hune nazivaju Ivan Antiohijski, Enodije i Pavao Đakon Bugari-ma, a Kasiodor rabi oba imena, tj. Huni i Bugari.

Ali, kada nakon Teodorikove smrti i Justinijanove odluke da uništi ostrogotsku državu, u razdoblju od 545. do 551. dolazi iz tog istog područja do opetovanih krajnje opasnih napada na bizantske provincije južno od Dunava, onda se te opasne i opake napadače naziva Sklavinima, a ne Hunima ili Bugarima.

¹⁶² IVAN ANTIOHIJSKI, 619.

¹⁶³ ENODIJE, pan. 61, V, 15.

¹⁶⁴ CASSIODORUS VIII, 10 (str. 240).

¹⁶⁵ N. dj. VIII; 21 (str. 252: *sub avo nostro*).

¹⁶⁶ PAVAO ĐAKON, *Historia Romana*, 203: (Teodorik) *priusquam Italiam adventuret, Trapstilam Gepidorum regem insidias sibi molientem bello superans extinxit, Busan quoque Vulgarorum regem magna simul cum suis agminibus caede prostravit.*

¹⁶⁷ JORDANES, gl. 53.

Radi li se o nekom novom pučanstvu koje je pokorilo, istisnulo ili uništilo ranije Hune i Bugare i osnovalo svoju vlastitu novu državu koja napada bizantska područja južno od Dunava? Ta je pretpostavka malo vjerojatna, jer bi o takvim velikim i sudbonosnim perturbacijama bizantski pisci valjda ipak nešto priopćili.

Druga bi se mogućnost sastojala u tome, da bi Slaveni sa sjevera *postupno* nadirali “u valovima” kao podređeno poljoprivredno stanovništvo i (valjda nakon što bi se infiltrirali u vladajuću elitu) preuzeli vlast. Ni ta teza ne izgleda ni najmanje vjerojatnom.

Preostala bi još jedna opcija: nisu li Huni govorili nekim slavenskim dijalektom? O tome postoje rijetka svjedočanstva – zapravo samo dvije riječi.

Prva je riječ “strava”. Jordanes izvještava da se u povodu Atiline smrti priredilo pogrebni ručak, “strava”: *postquam talibus lamentis est defletus, stravam super tumulum ejus, quam appellant ipsi, ingenti commessatione concelebrant*¹⁶⁸ (nakon što su /ga/ oplakali, pripremili su nad njegovim grobom – kako je nazivaju - “stravu” s golemim količinama jela). Kako do danas u poljskom (i češkom) jeziku “strava” označava, uz ostalo, i pogrebnu zakusku na kojoj se uzvanici s poštovanjem i ljubavlju sjećaju pokojnika, mnogi su lingvisti skloni pripisati Jordanesovu riječ “strava” općeslavenskom odnosno praslavenskom jeziku.

Druga bi riječ bila μέδος (med), spomenuta u poznatom Priskovu fragmentu. Ona nedvolbeno podsjeća na slavensku riječ *medŭ*. Naime, Prisk priča kako su bizantski poslanici, putujući prema Atilinoj prijestolnici preko rijeka Tise i Tamiša, u selima bili, uz ostalo, počašćeni “umjesto vinom, medovinom, kako se to piće tamo zove” (ἀντὶ δὲ οἴνου ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλοῦμενος). Međutim, uz slavenski dolazi u obzir još i grčki μέθυ pa se dokaz ne može uzeti kao dokraja uspio.

Diskusija o tome, radi li se o riječima preuzetim iz nekog slavenskog jezika nije utihnula do danas. Argumenti kojima se pobija veza sa slavenskim nisu apodiktički. Skloni smo te riječi priznati kao slavenske.

Ipak, riječi “strava” i “med” preslaba su indicija za tvrdnju da bi Dincikovi Huni govorili nekim slavenskim narječjem.

Zanimljivo je, da je Pavao Đakon u svojoj *Historia Romana* pribilježio da je Teodorik, prije nego što je krenuo u Italiju – dakle prije 488. god. – pobijedio gepidskog kralja *Trapstila* i ubio *Busan*, *Vulgarorum regem*.¹⁶⁹ Ti Bužanovi Bugari očito su živjeli na sjevernoj, lijevoj obali Dunava. Reklo bi se, da je ova vijest osobito značajna, zato što bi ona dokazivala da su u to doba sjeverno od Dunava živjeli Huni s kraljem Bužanom, očito nasljednikom Dincika. Ovo bi mogao biti zanimljiv dokaz za tezu da su ti Huni zapravo Slaveni, jer ime njihova kralja, Bužan,

¹⁶⁸ N. dj., gl. 49.

¹⁶⁹ Vidi bilj. 166.

nedvojbeno zvuči slavenski. Na žalost, po svemu se čini da je Pavao Đakon u spomenutom fragmentu "razradio" podatke, koji su mu bili poznati iz literature kojom je raspolagao, i to upravo iz Jordanesa. Jordanes priča o borbama koje su se oko 505. god. vodile oko Sirmija između Teodorikovih Gota, Bizanta i nekog Munda, "Atilinog potomka". Goti su potjerali iz Sirmija "kralja Transarika, Trafstilova sina" (*expulso rege Transanico, filio Trafstile*).¹⁷⁰ Međutim, Malala opisuje vrlo slične događaje u 529. god. (!), u kojima se također pojavljuju Mundo, "sin gepidskog kralja", "Traustila, njegov stric" i "rimski kralj Teodorik".¹⁷¹ Prema Malali Justinijan je Munda postavio za komandanta Ilirika. Kada su nešto kasnije navalili Huni "zajedno s velikim brojem različitih barbara", Mundo ih je potpuno uništio.¹⁷² Sve se to čini nategnutim kombiniranjem, to više, što se događaj datira po Jordanesu u 505., a po Malali u 529. godini.

Ukratko, podaci Pavla Đakona o "bugarskom kralju Busanu" ne mogu se prihvatiti kao sigurno svjedočanstvo.

Tako se vraćamo na isto pitanje: kakva – i da li uopće – povezanost postoji između hunskog vladanja nad područjem iznad sjeverne, lijeve obale Dunava, o kojem ima vijesti do oko 470. god. i jake slavenske države na istom području o kojoj postoje vijesti u drugoj polovici 6. stoljeća.

Pokušajmo još jednom pozorno ispitati prve pisane vijesti o Slavenima, o kojima je u ovome radu već više puta bilo riječi, naime Prokopov podatak da se dio Herula, nakon svog poraza kojeg su pretrpjeli od Langobarda, u kojem je poginuo i herulski kralj Rodulf, uputio prema sjeveru "nakon što je po redu prošao sva područja narodâ Sklavina".¹⁷³

Prokop piše da su se Heruli nakon poraza najprije smjestili u Rugilandu, tj. današnjoj Austriji,¹⁷⁴ a onda se ubrzo premjestili "posve blizu Gepida" (ἄγχιστόπου τῆς Γηπαίδων χώρας),¹⁷⁵ vjerojatno jugoistočno od Tise.¹⁷⁶ Uznemiravani od Gepida, Heruli prelaze Dunav, dakle, dolaze na bizantsko područje, gdje im car Anastazije 512. god. dodjeljuje područja u pokrajini *Dacia Ripensis*,¹⁷⁷ dakle, područje istočno od Smedereva, u prefekturi Ilirik (*Illyricum*). Ali, jedan dio Herula nije htio preći Dunav, tj. ući na bizantsko područje, pa je "pod vodstvom mnogih

¹⁷⁰ JORDANES, gl. 58.

¹⁷¹ MALALA, 450-451.

¹⁷² Usp. ENODIJE XII, 60-69.

¹⁷³ PROKOP II, 15, 1-2.

¹⁷⁴ Vidi u ovom radu poglavlje III. (I., 1).

¹⁷⁵ PROKOP, II,14, 25.

¹⁷⁶ Usp. SCHMIDT, 553.

¹⁷⁷ Na i. mj.

vođa kraljevskog roda prošao po redu sva područja Sklavina". Ako se prisjetimo da je po našim analizama¹⁷⁸ podunavska slavenska država obuhvaćala područje istočno od južnih Karpata, tj. od grada *Novae = civitas Novietunensis* duž sjeverne obale Dunava do njegova ušća i dalje prema sjeveru do ušća Visle, a prema istoku do Dnjestra – onda put Herula, kako ga opisuje Prokop, doista prolazi "sva (ἅλα-τα!) područja naroda Sklavina".

Iz ovog slijedi da su Jordanes i Prokop bili dobro obaviješteni i da je put Herula doista prolazio kroz slavensku državu. Ona je, dakle, potvrđena za 505./506. god.

A kako nema nikakvih vijesti o tome da bi neki novo pridošli Slaveni ili neka druga etnija uništili hunsku državu nad Dunavom potkraj 6. stoljeća, sve govori u prilog tezi da je država podunavskih Slavena naprosto nastavak prethodne Dincikove hunske države s time da je, čini se, došlo do smjene vladajuće elite u kojoj je do Dincika prevladavao hunski, a nakon njega slavenski element u okviru iste vladajuće elite.

Iz ovoga dalje proizlazi da su Slaveni živjeli u okviru Dincikove države nakon što su Atilinom smrću "Atilina djeca" podijelila njegovo golemo nasljeđe.

Za nas je ovdje od interesa Jordanesova vijest da je Ernaku, najmlađem Atilinom sinu, pripalo kao dio Atiline države područje (sjeverne) Dobrudže (*in extremo minoris Scythiae*), a da su se druga dva Atilina sina, Emendzar i Uzindur smjestila u podunavskoj Daciji (*in Dacia ripensi*), dakle, s južne strane Dunava istočno od Smedereva.¹⁷⁹ Vidi se da je Jordanes imao jasne vremenske i prostorne predodžbe, jer on ovdje nije spomenuo područje sjeverno od Dunava od Karpata do Dobrudže, tj. upravo područje vlasti još jednog Atilina sina, Dincika.

10. Uloga Slavena u hunskoj državi

1. U prethodnom poglavlju utvrdili smo da je Dincikova hunska država sjeverno od donjeg toka Dunava (od južnih Karpata do ušća Dunava) bila značajni politički čimbenik do približno 470. god. Nadalje, utvrdili smo da je kroz to isto područje 506./507. god. prošao dio Herula na svom putu na sjever i tom prigodom prolazio preko područja naseljenih Slavenima. Vidjeli smo da je tijekom 6. stoljeća slavenska država na tom istom području imala pečat samostalne vrlo jake političke organizacije, koju su itekako uvažavale susjedne države, osobito Bizant i Avari. Zaključili smo da je najprirodnija i čak vjerojatno jedina uvjerljiva teza da ta slavenska država nije drugo, nego nastavak ranije Dincikove hunske države, iz čega po nama slijedi vjerojatan zaključak, da su Slaveni bili dijelom vladajuće elite već u

¹⁷⁸ Vidi u ovom radu poglavlje III., 7.

¹⁷⁹ JORDANES, gl. 56.

Dincikovoj hunskoj državi. Drugim riječima, smatramo da je slavenski jezik još u Dincikovoj državi imao važnu ulogu sporazumijevanja unutar vladajuće elite, s time da je tijekom tri generacije slavenski jezik potpuno prevladao. To je proces, koji podsjeća na situaciju u bugarskoj državi na Balkanu koncem 7. i u prvoj polovici 8. stoljeća, kada je bugarska vladajuća elita jezično potpuno slavizirana. Tako Zlatarski dijeli epohu Prvoga bugarskog carstva na dva dijela: "epohu huno-bugarske države" i "epohu slavizacije bugarske države".¹⁸⁰ Sličnu se slavizaciju primjećuje i u staroj ruskoj povijesti: normanski vladari Rusije imaju tijekom prvih generacija još prava normanska imena (Rurik, Oleg = Helgi, Igor), dok sljedeći vladar iz obitelji Rurikovića ima već slavensko ime, Svjatoslav.¹⁸¹

Prema tome, nema razloga ne prihvatiti tezu da je slavenska podunavska država početkom 6. stoljeća izravni slavizirani produžetak Dincikove hunske države.

Smatramo da su ovi zaključci prihvatljiva osnova za objašnjenje uloge Slave-
na u doba najveće moći i prostiranja hunske države za Atile. Iznenadno zapanjujuće brzo širenje Slavena dobiva svoje jednostavno i uvjerljivo objašnjenje u tezi, da je službeni jezik sporazumijevanja u golemoj hunskoj državi bio slavenski, to više, što opseg hunske države u doba Atile pokriva uglavnom ona područja, na kojima su se proširili slavenski jezici. Ovu tezu, dakako, treba primiti *cum grano salis*, ali smatramo da jedino ona može – uza sva kasnija povlačenja i proširenja etnija, koje su prihvatile slavenski jezik kao svoj jezik sporazumijevanja – objasniti ne samo golema prostranstva na kojima i danas postoje slavenski jezici, nego i drugu činjenicu: slavenski su jezici zadržali međusobnu uočljivu srodnost upravo zato što je do širenja slavenskih jezika došlo u jednom razmjerno kratkom razdoblju od dvije-tri generacije.

Dakle, zastupamo tezu da su Huni na osvojenim golemim područjima u Europi bili prisiljeni prihvatiti neki zajednički jezik komuniciranja. S druge strane, Hunima je – kao i svakom osvajaču – bilo stalo jedino do toga da zadrže vlast i sve povlastice koje su iz toga proizlazile. Možemo ići i korak dalje i pretpostaviti da su Huni onoj jezičnoj skupini, onoj etniji, čiji su jezik izabrali kao jezik komuniciranja odobrili poseban povlašten položaj, kojim su je izdigli iznad ostalog pučanstva. Etnija s tako povlaštenim položajem bila je, dakle, "etnija upravitelja" osvojenog područja i naroda, čiji su se članovi osjećali kao hijerarhijski nadređeni svima ostalima i, dakako, hijerarhijski podređeni vladajućoj etniji Huna. Uostalom, ovo je još jedan dodatni razlog upadljive sličnosti u kasnijem razvoju slavenskih jezika: jezik sporazumijevanja "etnijske upravitelja" međusobno, a i s nadređenom hunskom elitom, nužno je morao biti razumljiv svima zainteresiranim na cjelo-

¹⁸⁰ ZLATARSKI, 193-223, osobito 207 i d.

¹⁸¹ VERNADSKY II, 19 i d

kupnom golemom području. Korolar ovakvim okolnostima bio je ugled koji su uživali članovi "etnijske uprave" i s tim povezana želja članova podređenih naroda da uđu u taj elitni krug. Ukratko, sve spomenute okolnosti imale su za posljedicu priznanje jezika "etnijske uprave" kao općeg jezika komuniciranja, kao *lingua franca* hunskog carstva.

Ostaje još problem razloga, zašto su Huni kao opći jezik komuniciranja izabrali upravo slavenski jezik, točnije, jednu od njegovih tadašnjih varijanata. Čini se da nije riječ o nesavladivom problemu. "Izbor" je bio manje-više plod nekoliko okolnosti. Očito se već koncem 4. stoljeća osjećala među Hunima, koji su osvojili istočnoeuropska područja, potreba da na neki način komuniciraju s pokorenim narodima. Isto je tako očito da je izbor morao pasti na neku etniju, koja je bila među prvima pokorena. Nadalje, očito je da su Huni sigurno ponudili toj etniji povoljniji položaj u odnosu na druge etnije. Primjera takvih neravnopravnih saveza u ranijoj europskoj povijesti ima bezbroj. Ovdje možemo podsjetiti samo na rano doba mađarske plemenske zajednice, koja se po Konstantinu Porfirogenetu sastojala od sedam mađarskih plemena kojima se nakon njihova dolaska u današnju Ukrajinu priključio i plemenski savez Kabira, koji se sastojao od tri "potplemena". A unutar sedam mađarskih plemena tri su bila važnija; ona se mogu svesti na ugro-finsko, a ostalih pet na turkijsko podrijetlo, s time da među trima važnijima, drugo se zove *Meger* koje je očito najvažnije, pa se po njemu čitav savez nazvao "mađarskim".¹⁸²

Vrlo je interesantna i hijerarhija u najstarijem hrvatskom društvu. Među sedam hrvatskih plemena nedvojbeno je najvažnije pleme "Hrvat", po kojem se, uostalom, naziva cijela hrvatska plemenska zajednica. S druge strane, dva zadnje imenovana plemena nose ženska imena: "Tuga" i "Bug", čime je istaknut njihov podređeni položaj u zajednici. Naime, žene su u takvim konjaničkim društvima zapostavljene pa se dodjelom ženskih imena nekim od plemena naglašava s jedne strane prednost plemena koja se kite muškim imenom, a među njima je najodličnije, dakako, pleme s imenom Hrvat.

11. Slaveni i Spori

Već je u ovome radu opetovano naglašeno da su prema Prokopu Slaveni i Anti nekoć imali zajedničko ime i da su se nazivali "Spori", navodno zato što su živjeli "rasuto".¹⁸³

¹⁸² DAI, gl. 39, 1-14; 40, 1-6; 40, 47-48.

¹⁸³ PROKOP, II, 14, 29.

¹⁸⁴ Usp. KOS I, 26. Drukčije, za čudo, Kunstmann, 75: *Möglicherweise ist in dem von Prokop überlieferten älteren Slavennamen SpOroi sogar ein Hinweis auf weit verstreute Siedlungen enthalten (!?)*.

Ovaj se podatak temelji na naivnom etimologiziranju, kakvih su prepuna djela bizantskih pisaca. Njega se zapravo uopće ne bi smjelo uzeti kao neku mogućnost ili eventualno makar kao slabu vjerojatnost.¹⁸⁴

Najviše je pozornosti privukla teza Vernadskoga, koju je on prvi puta predložio još 1938. god.¹⁸⁵ Vernadsky upozorava da bi pod Sporima trebalo pomišljati na "Spale", a narod pod tim imenom pojavljuje se već u Plinija i kasnije u Jordanesa. Prijedlog Vernadskog čini se vrlo privlačnim, jer je zamjena likvida "l" i "r" kao i samoglasnika "o" i "a" prihvatljiva. Na žalost, time je pokušaj rješenja pomaknut tek za jedan korak, jer se Spali u Jordanesu pojavljuju samo na jednom jedinom mjestu. Jordanes priča da su Goti pod Filimerom došli u zemlju koju su oni nazivali *Ovim* (približno današnja Ukrajina), zaposjeli je i onda krenuli *ad gentem Spalorum*, pobijedili ih i prodrli sve do krajnjih granica Skitije u neposrednoj blizini Crnog mora [*exinde (...) ad extremam Scythiae partem, quae Pontico mari vicina est*],¹⁸⁶ dakle, očito u područje Dona. Iz toga slijedi da su Spali živjeli između Dnjepra i Dona. Ako u priči o dolasku Gota iz Skandinavije ima nekih elemenata koji se mogu uskladiti s drugim poznatom događajima, onda bi se Filimerova pobjeda nad Spalima dogodila negdje u drugoj polovici 2. stoljeća. Nakon toga se Spali više ne spominju. Jedino kod Prokopa nalazi se vijest da su se nekoć Slaveni i Anti nazivali Sporima. Dakle, do teze da se Slavene treba povezati s Jordanesovim Spalima dolazi se prilično složenim dokazivanjem koje je ujedno nedovoljno uvjerljivo: jedan inače nepoznati narod koji se nazivao Spali bio bi po Jordanesu pobijeđen od Gota potkraj 2. stoljeća; prema Prokopu Slaveni su se nekoć zvali Spori; ti bi Prokopovi Spori bili isto što i Jordanesovi Spali, dakle, u vrelima bi o Slavenima u Ukrajini navodno postojala vijest, koja se odnosi na događaje iz konca 2. stoljeća. Neuvjerljivost toga izjednačavanja Spali = Spori = Slaveni potencirana je okolnošću, da su i Spali i Spori u golemoj srednjovjekovnoj latinskoj i grčkoj pisanoj riječi ἄπαξ λεγόμενον pa se istraživanje najranije slavenske prošlosti ne može i ne smije temeljiti na takvim lingvistički i povijesno osamljenim podacima, koji, uostalom, nisu ništa drugo nego prazna imena, koja se tek dvojbenim povezivanjem mogu nekako "skrpiti" uz problem etnogeneze Slavena.

Nasuprot tome, mnogo nam se izglednijim čini povezati pojavu Slavena s događajima neposredno nakon smrti ostrogotskog kralja Ermenrika. Jordanes priča da su Huni dopustili Ostrogotima da zadrže vlastitu samoupravu u nekoj vrsti vazalne države. Ermenrikov nasljednik i pranećak *Winitharius* nastojao je što više ojačati svoju državu i tako se postupno osloboditi hunske prevlasti. Zato je krenuo na zemlju Anta (*in Antarum fines*) i nakon opetovanih borbi pobijedio njihova kralja

¹⁸⁵ Usp. VI, 30, bilj. 38; VERNADSKY I, 104-105.

¹⁸⁶ JORDANES, gl. 4.

po imenu Box (*regemque eorum Box nomine*) te njega s njegovom djecom i 70 uglednika dao na križ pribiti (*cruci adfixit*). Ipak takva samostalna ostrogotska akcija nije bila po volji "hunskom kralju" koji je u boju ubio Vinitarija, ali je Ostrogotima i dalje dopustio samoupravu pod vlastitim kraljem Hunimundom, Ermenrikovim sinom.¹⁸⁷

Sve se to događalo koncem 4. stoljeća, a imena Anta i njihova kralja Boža doista upućuju na slavenske Ante. Doduše, u literaturi se ističe, da je ovdje riječ o čerkeskim Antima.¹⁸⁸ Ipak smo uvjereni, da je riječ upravo o slavenskim Antima, i to zbog imena kralja Boža, koje djeluje upadljivo slavenski.¹⁸⁹

U svakom slučaju upada u oči da se prvi spomen Anta¹⁹⁰ odnosi na vrijeme prije 370. god., dok se ime Slavena (Sklavini, Sklavi i sl.) pojavljuje tek sredinom 6. stoljeća.¹⁹¹ Usto, do sredine 6. stoljeća Anti se kod Prokopa pojavljuju čak 3 puta, 526.,¹⁹² 536.¹⁹³ i 545.¹⁹⁴ I konačno, izaziva pozornost da Ante zajedno sa Slavenima Prokop spominje najprije tako da ih navodi kao prve: "Ἀνταὶ καὶ Σκλαβηνοὶ i to čak dva puta,¹⁹⁵ ali, kada ih nakon toga opet zajedno spominje, najprije navodi Slavene, a tek iza njih Ante.¹⁹⁶ U kasnijih pisaca spominju se ili samo Slaveni ili, iznimno, zajedno s Antima, ali uvijek tako, da se Slavenima dodjeljuje prvo mjesto.¹⁹⁷

Iz upravo spomenutih činjenica proizlazi da su Anti bili od konca 4. stoljeća odlučujući čimbenik u slavensko-antskom plemenskom savezu,¹⁹⁸ ali da je sredinom 6. stoljeća došlo do značajne promjene u odnosu snaga, tako da je počela naglo jačati uloga Slavena. Razlog tome treba vjerojatno tražiti u političkim prilikama u vrijeme Justinijanova obračuna s Ostrogotima. Kao što je već spomenuto, Justinijan se očito oslanjao na Ante, a Totila na Slavene. Slaveni su pobijedili Ante.¹⁹⁹ Poraz Anta poslije 534. god. označio je njihov postupni izlazak iz povijes-

¹⁸⁷ JORDANES, gl. 48.

¹⁸⁸ SCHMIDT, 199 i d., 256 i tamo navedena literatura.

¹⁸⁹ Ne čini nam se prihvatljivom tvrdnja Schramma, 175 da se ime *Boz* ne može objasniti iz slavenskog.

¹⁹⁰ JORDANES, gl. 24.

¹⁹¹ PROKOP, III, 13, 23.

¹⁹² N. dj., III, 40, 5.

¹⁹³ N. dj., III, 14, 7-11.

¹⁹⁴ N. dj., III, 14, 33.

¹⁹⁵ N. dj., III, 14, 2 i III, 14, 7.

¹⁹⁶ N. dj., III, 14, 22 i III, 14, 29.

¹⁹⁷ MAURICIJE, XI, 4.

¹⁹⁸ Usp. Werner.

¹⁹⁹ PROKOP, III, 14, 7: "Kasnije je došlo do neprijateljstva između Anta i Slavena pa su Anti bili pobijeđeni".

ti, ali su oni ostali kao drugorazredni element u plemenskoj zajednici Slavena i Anta još početkom 7. stoljeća.

U praskozorje vijesti o Slavenima Anti igraju važnu ulogu. Kako se u literaturi još nije uspjelo na zadovoljavajući način etimološki objasniti ime Anta, pred našim lingvistima stoji zadatak da predlože prihvatljivo tumačenje njihova imena.

IV. HUNI PO PRISKU I SLAVENI PO PROKOPU

1. Korisno je ovdje priklopiti usporedbu bizantskog i hunskog društva i države.

Kao što je poznato, Prisk je u ulozi bizantskog poslanika posjetio 448. god. Atilin dvor. Taj je povod Prisk iskoristio za neizravnu kritiku rimskog društvenog i državnog uređenja.²⁰⁰ Dakako, da je Prisk morao pisati na prikriveni način, stavljajući kritiku rimskog uređenja u usta sugovorniku, Romeju, koji je živio u hunskoj državi. Na tu kritiku Prisk odgovara svome sugovorniku obranom rimskog uređenja, koja zapravo u biti potvrđuje kritiku. Fragment je jedan od bisera retoričke vještine koji se svojom porugom i persiflažom može staviti o bok poznatoj "oduševljenoj pohvali", koju je Teofilakt Simokata napisao u čast putovanja bizantskog cara Mauricija. Mauricije se prema pričanju Teofilakta uputio na vojnički pohod protiv Avara i došao nakon 4 dana putovanja do rječice Serogipso, udaljene svega 80 kilometara od glavnoga grada. Prijelaz te rječice ispunjava Teofilakta "neizrecivim oduševljenjem" za Mauricijevu hrabrost i vještinu. Ali, već nakon 15 dana putovanja Mauricije se vraća u glavni grad, jer je "saznao za dolazak perzijskih izaslanika".²⁰¹

Priskov razgovor vrijedi nešto podrobnije citirati. On piše:

"Dok sam se (tamo) nalazio i šetao pred ogradom zgrade pristupio mi je čovjek, za koga sam mislio da je barbarin iz skitske pratnje. On me je pozdravio grčkim jezikom i rekao "zdravo". Začudio sam se da Skit govori grčki. Naime, običan puk međusobno govori pored svog barbarskog jezika još i hunskim, gotskim ili latinskim – i to oni među njima, koji su trgovali s Latinima. Grčki ne govore baš često, osim ako ih nisu odveli kao zarobljenike iz tračke ili iliričke obale. Ali te se pri susretu prepoznaje po odrpanom odijelu i po prljavštini glave kao ljude koji su pali na niske grane. Međutim ovaj je davao izgled bogata i dobro odjevena Skita s podsječenom kosom oko glave. Otpozdravio sam mu i upitao ga tko je i kako je došao u barbarsku zemlju i prihvatio skitski život. On mi je na sve odgovorio (...). Rekao sam mu da je uzrok moje znatiželje grčki govor. Na to mi on nasmiješivši se reče da je grčkoga roda i da je zbog trgovine došao u Viminacij, mezijski grad na

²⁰⁰ PRISK (Excerpta), 135 i dalje.

²⁰¹ TEOFILAKT, VI, 1-VI, 5 (str. 187-192).

Dunavu. On je tamo proboravio mnogo vremena i vrlo se bogato oženio. Kad su barbari osvojili grad, imovina mu je oduzeta, a on je pri podjeli plijena zbog svoga bogatstva dodijeljen nekom ugledniku Onegesiju. Naime, bogatije zarobljenike dobivaju, nakon Atile, skitski uglednici, da bi što bolje prošli. On se kasnije istakao u borbama protiv Romeja i Akatira i stekao slobodu time što je dao, u skladu sa skitskim zakonima, svome barbarskom gospodaru ono što je stekao u ratu. Oženio je ženu barbarku i ima od nje djece. Bolje živi nego prije jer dijeli stol s Onegezijem. Skiti nakon rata provode život u dokolici, svatko uživa u onom što ima i pri tome nikako ili tek malo uznemiruje drugoga ili ga drugi uznemiravaju.

Naprotiv, u Romeja se u ratu često propada jer se u druge polaže nada u spas, zato što zbog tiranske vlade nisu oboružani, a onima koji su oboružani opasnija je zloća vojnih dužnosnika koji sami ne ratuju. U miru pak dešavaju se još gore stvari od ratnih nevolja, i to zbog krajnje teških utjerivanja poreza i šteta što ih čine zli ljudi; zakoni nisu doneseni radi njih, nego, ako je riječ o bogatijem koji je prestupio zakon, on neće odgovarati premda je učinio nešto protuzakonito. Ako je pak riječ o siromahu, na njega će se sručiti kazna, jer se ne zna koristiti spletkama – osim ako ne umre prije donošenja presude. Sudski postupci, naime, traju vrlo dugo i izazivaju goleme izdatke. A što je najsrमतnije, treba platiti onima koji provode zakone. Ni onaj kome je učinjena nepravda neće dobiti sudske zaštite, ako ne da novaca sucu i njegovim pomoćnicima. To je i mnogo drugoga iznio pa sam na to preuzeo riječ i rekao mu, neka sada sasluša mene.

Odgovorio sam mu da su tvorci romejskog ustava bili mudri i plemeniti ljudi i da nisu uredili državu besmisleno kad su jedne postavili za čuvare zakona, a drugima nametnuli voditi brigu o oružju i vršiti vojne vježbe. Pri tome nisu mislili ni na što drugo, nego da (ti) budu spremni za borbu te da idu u rat ojačani uobičajenom vježbom, kojom već unaprijed uklanjaju strah. Onima pak koji se bave poljoprivredom i zemljoradnjom naredili su da prehranjuju sebe i one koji se za njih bore time što plaćaju vojničke poreze. Još postoje i oni koji se brinu za one koji su pretrpjeli nepravde; jedni među njima stoje na čelu pravosuđa da bi pomogli onima koji zbog fizičke slabosti ne mogu sami sebi pribaviti pravo, a drugi se kao suci brinu da se provodi ono što zakon zahtijeva. Nisu zanemareni ni suradnici sudaca, jer oni trebaju paziti na to da onaj koji je odlučio učiniti zlodjelo ne ostvari više nego što dopusti sudska odluka. Ako se ne bi našli oni koji bi se za to brinuli, postoje drugi postupci iz istoga razloga, i to tako da se na nepravednu presudu žali bilo onaj koji je izgubio spor bilo onaj koji je pobijedio u sporu, ali je dobio manje nego što je očekivao. Oni koji se spore trebaju dati njima (tj. sucima) novac – slično, kao što to daju seljaci vojnicima (...) kako bi troškove parnice snosili oni koji izgube spor s time da to pripišu vlastitoj nepravdi a ne da nanose drugima štetu. Što se pak tiče dugotrajnog odgađanja (jer i toga ima), do njega

dolazi upravo u želji da se ostvari pravda, da ne bi suci postupali olako, umjesto da budu savjesni: bolje je s krajnjim zakašnjenjem izreći presudu nego u žurbi ne samo nanijeti nepravdu čovjeku, nego još i sagriješiti prema božanskom zakonodavcu. Zakone se donosi u odnosu na sve ljude, tako da se njima i car treba pokoravati, a ne da bogati bez opasnosti vrše nasilje nad siromašnima – osim, dakako, ako bi tko potajno izbjegavao sporove. A to se dešava i bogatima i siromašnima, jer i ti pogriješno rade ako nemaju dokaza pa će zbog toga izgubiti spor. To se, uostalom, dešava i kod drugih, a ne samo kod Rimljana.

Treba zahvaliti sudbini što je podijelila slobode i ne prigovarati vlasti, ako bi se nekog kaznilo zbog neiskustva ili ako bi od neprijatelja poginuo ili ako bi bio kažnjen bježeći pred goniteljem.

Romeji bolje postupaju i prema onima koji su u njihovoj vlasti. Očevi i učitelji upućuju ih na ponašanje zbog toga što upućuju na ispravan put nevaljalce i ispravljaju njihove grješke kao da je riječ o vlastitoj djeci.

Pa čak im ni smrt – kao što je to slučaj sa Skitima – ne znači neotklonjivu sudbinu. (U Romeja) su vrlo mnogi oblici sloboda tako da se ne samo živima, nego i umirućima omogućava raspolagati svojim imanjem kakogod hoće.

On je na to sa suzama odgovorio da su romejski zakoni dobri, a ustav prekrasan, ali da ih uništavaju (sadašnje) vlasti koje se odvajaju od starog poretka”.

Kao što se vidi Priskova se obrana života u Rimu (Bizantu) svodi na apstraktne pohvale lijepim idejama, dok je surovu stvarnost prepustio riječima svoga subesjednika, uperenim protiv bizantske svakodnevice.

2. U Prokopovu često proučavanom ekskurzu o načinu života Slavena i Anta nalazi se toliko obilje važnih podataka, da smatramo da će biti od koristi dati taj ekskurs, donekle slobodno preveden, u nešto širem izvodu. Neki od dijelova ovoga ekskursa obrađeni su detaljnije. Izvod glasi:

“Sklavinima i Antima ne upravlja jedan čovjek, već od starine žive u demokraciji. Zbog toga zajednički odlučuju o dobru i zlu. Također imaju (sc. Sklavini i Anti) tako reći u svemu iste nazore. Vjeruju u jedinog Boga Gromovnika i gospodara svega pa mu žrtvuju goveda i ostale životinje. Ne znaju ni za snagu sudbine niti joj pridaju ikakav odlučujući utjecaj na ljude. Kada se nađu u životnoj opasnosti zbog bolesti ili rata, radi spasa obećavaju svome Bogu podnijeti žrtvu zahvale. To čine i ako su se spasili pa vjeruju da su tom žrtvom otkupili svoj život. Poštuju također i rijeke, nimfe i ostala božanstva pa svima njima podnose žrtve te tom prigodom putem proročanstava ispituju budućnost.

Međusobno vrlo odvojeni, žive u siromašnim kolibama te često mijenjaju prebivalište.

Kada idu u boj, najčešće to čine pješice noseći pri tome samo štit i koplje. Ne nose oklope. Neki nemaju čak ni košulje ni kaputa, već nose samo gaće kojima pokrivaju spolne organe.

Oba plemena govore barbarskim jezikom a ne razlikuju se ni u vanjštini. Svi su neobično veliki i snažni. Boja kože i kose nije ni posve bijela ni svjetla ni tamna, već crvenkasta.

Način života im je isto tako grub i primitivan kao u Masageta, a slično su kao oni prljavi.

Ipak oni nisu nimalo loši i zločesti. U svojoj jednostavnosti slijede hunske običaje.

Čak su u starini Sklavini i Anti imali isto ime. Nazivali su se "Spori", jer su živjeli široko "rasuti" na zemlji. Zbog toga posjeduju mnogo zemlje. Pripada im veći dio područja s one strane Dunava".²⁰²

V. GOVOR SLAVENA

1. Lingvisti su na osnovi istraživanja podataka iz praslavenskog jezika pokušali dati odgovor na pitanje o strukturi društva Slavena.

Tako je npr. Meillet već odavno upozorio na okolnost da su Slaveni još iz indoeuropskog preuzeli nazive za rodbinske odnose, koji odaju obitelj patrijarhalnog tipa: *otiči, mati, bratru, sestra, synu, dušti, svekury, snuxa, dčeveri, netiji, nestera, stryi, uji*.²⁰³

Također i općeslavenski nazivi za poglavara ("*chef*") imaju po Meilletu obiteljski prizvuk: *vladyka, starėšina, starosta*, dok je naprotiv naziv klanskoga poglavara iskovan po pozajmici *županu* "iz jezika nepoznate civilizacije" (? L. M.). Knez (*kunędzi*) dolazi iz njemačkoga, dok su riječi iz političkog života, poznate još u indoeuropsko doba (lat.: *rēx, lēx, crēdō*), koje postoje u indoiranskom i italokeltskom nestale su u slavenskom.²⁰⁴

Ukratko, po Meilletu, sve to upućuje na *une vie patriarcale sans prestige* i bez starih tragova društvene organizacije, koja bi bila šira od obiteljske skupine.²⁰⁵

Autor ovoga rada nije kompetentan o etimologiji riječi župan i župa iznositi vlastite poglede. Povezivanje s "avarskim jezikom" posve je hipotetsko, jer se ne zna kojim su jezikom Avari govorili.²⁰⁶ Ali ništa ne govori protiv mogućnosti, da su tu riječ preuzeli Slaveni još prigodom svoga kontakta s Hunima u 5. stoljeću.

Još je zanimljivije i, po našem mišljenju, važnije da Konstantin Porfirogenet pričajući o životu "Turaka", tj. Mađara, u staroj postojbini ističe da su se Turci u staroj postojbini dijelili na sedam plemena (γενεάι), tako da je svako pleme imalo

²⁰² PROKOP, III, 14, 22-30.

²⁰³ MEILLET, 495. Ovdje koristimo Meilletovu transkripciju.

²⁰⁴ MEILLET, 497.

²⁰⁵ Na i. mj.

²⁰⁶ Ipak BRÜCKNER ,668: "Župan, nieznaný na Rusi, tem bardzej znany na Zachodzie i Balkanie, to tursko-tatarska nazwa 'urzędników chańskich' u Awarów i Bułgarów.

svog "vojvodu" (βοέβοδος). Da skratimo podugačku Konstantinovu priču, kazarski kagan, koji je imao vrhovnu vlast nad Turcima, pozvao ih je da između sebe izaberu osobu, koja će biti vladar svih Turaka pa je nakon toga izabran za takvog "vrhovnog" vojvodu Arpad. "Turci" su na to izabrali Arpada u skladu s pravnim običajima Kazara uzdignuvši ga na štit [κατὰ τὸ τῶν Χαζάρων ἔθος καὶ ζάκανον (...)] σηκώσαντες αὐτὸν εἰς σκουτάριον].

Smatramo da je ova priča izvanredno poučna. Očito je da ju je Konstantin prenio na osnovi iskaza mađarskih ("turskih") izvjestitelja. Tu priču može se vremenski smjestiti u sredinu 8. stoljeća. Nije li više nego indikativno da su se poglavari pojedinih mađarskih plemena u staroj postojbini nazivali "vojvode"? Nemoгуće je tu riječ protumačiti bez uzimanja u pomoć staro-slavenskog jezika: "vojvoda" je nedvojbeno osoba na čelu pojedinog plemena, a njegova je glavna uloga da pleme vodi u rat. Mađari su očito preuzeli tu riječ iz jezika koji je u Ukrajini u 8. stoljeću bio *lingua franca*, tj. neki slavenski dijalekt koji je tamo bio uobičajen.

I to nije sve. Pravni se običaj, tumači Konstantin,²⁰⁷ u Ukrajini nazivao ἔθος καὶ ζάκανον. Upravo je nemoguće ne povezati riječ ζάκανον sa slavenskom riječi 'zakon'.²⁰⁸

Ne govori li i ovaj podatak za to, da je u Ukrajini u 8. stoljeću postojala *lingua franca*, koja je bila povezana s nekim slavenskim dijalektom? Upada u oči da se navedene riječi odnose na vojsku (*voevoda*) i pravne propise (*zakon*). Teško je zamisliti da su te riječi došle u širu uporabu preuzimanjem od skromnih i pitomih podložnika, slavenskih seljaka.

2. U koje se doba može locirati nastanak slavenskog jezika? Galton je 1997. god. započeo svoju knjigu tvrdnjom da je zajednička značajka novijih radova o tom problemu "golemo skraćivanje razdoblja samostalnog nastanka slavenskog".²⁰⁹ Zaključak je njegovih uvodnih raščlamba da se zajednički prajezik kasnijih Balta i Slavena počeo raspadati tek u 4.-5. stoljeću n. e.²¹⁰ Po Galtonu je "stvarno intenzivno proširenje Slavena na zapad počelo oko 520. god."²¹¹ Kada Galton piše da je "golemo proširenje (Slavena) započelo u 5. st. n. e.",²¹² čini nam se da njegova zapažanja treba nadopuniti s *razlogom* toga golemog proširenja, a onda smo samo jedan korak od naše teze da se slavensko nenadano i golemo proširenje mora povezati s hunskim osvajanjima europskih prostora u drugoj polovici 4. do sredine 5. stoljeća. Svakako nam se ne čini zadovoljavajućim obrazloženje Birnbauma kojem se priključuje i Galton, da "*unerhörte Ausdehnung der Slaven nach Ost, West*

²⁰⁷ DAI, 38.

²⁰⁸ BRÜCKNER, 643-644 s. v. *zakon*: już w prastowiańskim ze znaczeniem 'prawa'.

²⁰⁹ GALTON, 1: (...) *eine gewaltige Verkürzung der selbständigen Entstehungsperiode des Slavischen*.

²¹⁰ N. dj., 9: (zajednički jezik) *erst im 4.-5. Jh. unserer Zeitrechnung zu zerfallen begann*.

²¹¹ N. dj., 14.

²¹² N. dj., 13.

und Süd“ treba pripisati njihovim seljenjima (*Wanderungen*) kao i kontaktu, “da, čak simbiozi s drugim narodima, među ostalim, Altajcima”, od kojih po Galtonu u obzir dolaze “samo turkijski narodi, eventualno još i Mongoli”.²¹³ Ti “Pred –Slaveni” (*Vor-Slaven*) bili bi po istom autoru *ein friedfertiges Volk*,²¹⁴ koji bi “naučio ratovati u strašnoj školi Avara” (*die Kriegsführung in der grausamen Schule der Awaren*).²¹⁵ Ovim Galtonovim tezama izravno proturječe vijesti iz Prokopa o čestim slavenkim napadima i o užasima, koje su činili Slaveni po bizantskim balkanskim područjima sredinom 6. stoljeća, dakle, mnogo ranije nego što su Avari došli u dodir s Bizantom. O tome je u ovome radu već bilo riječi. Očito je da su Slaveni bili za Bizant već prije Avara vrlo neugodan i vrlo opasan narod, koji nije trebao proći “strašnu školu Avara”.

Bliže su našim tezama analize Gimbutasove, s kojima se slaže i Galton, da su “Slaveni sudjelovali u ratnim pohodima Huna kao njihovi saveznici ili prisilno regrutirane pomoćne trupe”,²¹⁶ samo što smatramo da su Huni Slavene prihvatili ne kao obične saveznike, nego kao “etniju upravitelja” koja je hunske uspjehe primila kao svoje i potpuno se integrirala u hunsku vladajuću elitu. Ili, drugim riječima, ne slažemo se s tezom da bi “slavenska kolonizacija” bila posljedicom prorjeđivanja srednjoeuropskog stanovništva.

3. Pri utvrđivanju datiranja nastanka ljudske grupacije, koja se jezično odvojila od zajedničkog baltsko-slavenskog govora i započela formiranjem vlastitoga praslavenskog jezika treba uzeti u obzir da je još 1924. god. Meillet upozorio da se “taj jezik govorio u slabo utvrđenom području istočne Europe u također slabo utvrđeno vrijeme, ali bitno kasnije od 1. stoljeća kršćanske ere i bitno prije 9. stoljeća”.²¹⁷ Dakle, po Meilletu je riječ o razdoblju od 200. do 800. god. n. e. Njegov oprezni prijedlog moglo bi se izraziti i ovako: sredina je predloženog razdoblja 450. god. n. e. pa ako tome dodamo dvije marže od 50 godina, izlazilo bi da Meillet predlaže dataciju nastanka praslavenskog oko 400.-500. god. n. e., što je vrlo blizu spomenutoj Galtonovoj procjeni po kojoj je do raspada baltsko-slavenske jezične zajednice došlo u 4.-5. stoljeću n. e.

Treba nadalje uzeti u obzir da Arumaa 1976. god. ističe kako je “u slavenskom jeziku suglasničko palataliziranje dobilo takav obim kao ni u jednom drugom jezičnom ogranku”.²¹⁸ S druge strane treba također uzeti u obzir da su se “polovi-

²¹³ N. dj., 14.

²¹⁴ N. dj., 13.

²¹⁵ N. dj., 17.

²¹⁶ N. dj., 18.

²¹⁷ MEILLET, VII: *Les langues slaves sont celles qui continuent un idiome à peu près un qui a été parlé en [une région mal déterminée de l'Europe orientale, en un temps aussi mal déterminée sensiblement après le Ier siècle de l'ère chrétienne et sensiblement avant le IXe.*

com 20. st. pojavile sumnje u tradicionalnu pretpostavku da je alofonsko umekšanje svih suglasnika ispred prednjih samoglasnika praslavenska i sveslavenska pojava".²¹⁹ Na tome, uostalom, insistira i Galton, po kojem je do upadljive palatalizacije u slavenskim jezicima došlo pod altajskim utjecajem, tako da su Slaveni diftonge kontrahirali pa je došlo do pojave *jednog* vokala, koji postoji i u staroturskom. Doduše, nastavlja Galton, vrijeme do prve palatalizacije već je bilo prošlo, ali je došlo do stvaranja omekšanog glasa.²²⁰ Riječ bi bila o daljnjem slavenskom razvoju posve jasno izraženog hunsko-avarskog poticaja, "kolikogod to može biti bolno za slavensku samosvijest (? L. M.).²²¹ Ukratko, sve se to "temelji na uskom i podređenom dodiru s (povlaštenim) Hunima i Avarima".²²²

Ali, daleko smo od toga da bismo ove rezultate mogli uzeti kao bar donekle prihvaćenu *communis opinio*. Treba upozoriti na analize Szemerényija, koji još 1999. god. upozorava da je u arijskim i slavenskim jezicima došlo do važne pojave palatalizacije, s time da je u slavenskim jezicima došlo do druge palatalizacije zbog monoftongiranja diftonga *ai* i *oi* u *ē* (više puta u *i*). Time su *k* i *g* pred samoglasnikom palatalizacijom prešli u *c* odnosno *dz* (kasnije *z*). Szemerényi shvaća tu palatalizaciju kao univerzalnu indoeuropsku pojavu, ali tako da je do nje došlo samostalno u svakom satem jeziku. Usto, po njemu je vjerojatnije da je izvorno središte bilo u iranskom ili arijskom, a ne slavenskom.²²³ Isti je autor mišljenja da arijsku palatalizaciju treba smatrati dovršenom do 1500. god. pr. Kr. A kako arijska palatalizacija pretpostavlja indoeuropsku delabijalizaciju, "početak tog procesa jedva bi se mogao datirati kasnije od 2000. god."²²⁴

Iz ovoga slijedi da ne treba od lingvistike očekivati pouzdano i uvjerljivo rješenje pitanja datacije nastanka slavenskog prajezika. Po našem mišljenju nema razloga ne prihvatiti tezu da nastanak praslavenskog treba povezati s prodorom Huna u Europu u drugoj polovici 4. stoljeća.

4. Međutim, ako lingvistika i nije ispunila očekivana povezana s datacijom nastanka praslavenskog jezika, ona je, čini se, bila bolje sreće u objašnjenju naziva Slaveni.

²¹⁸ P. ARUMAA, *Urslavishe Grammatik*, II, Heidelberg, 1976., 10: *Im Slavischen haben die konsonantischen Palataliesirungen einen Umfang angenommen wie in keinem anderen Sprachzweig* (citirano prema GALTON, 90).

²¹⁹ MIHALJEVIĆ, 230-231.

²²⁰ GALTON, 80.

²²¹ N. dj., 81.

²²² N. dj., 78.

²²³ SZEMERÉNYI, 63.

²²⁴ N. dj., 148.

Naše su analize pokazale da se Slavene može najuvjerljivije objasniti kao “etnijski upravitelj”. Naime, hunsko-tursku riječ *saqlav* znači “nadgledati”. Ta je riječ potvrđena u kazan-tatarskom, gdje imenica *saqla-w* znači upravo “nadgledati” iz čega Pritsak zaključuje da se u protobugarskom raniji **saqla-gu* razvio u **sagla-w* i daljewe u *sqlaw*.²²⁵ Ovosei objašnjenje riječi Slaven vrlo dobro slaže s našom tezom o Slavenima kao “etnijski upravitelj”.²²⁶

5. Preostaje ispitati arheološka svjedočanstva

Na područjima današnje Poljske, Belorusije, Ukrajine i okolnih zemalja arheološka su istraživanja utvrdila postojanje nalaza, koji se mogu s više ili manje preciznosti datirati u vrijeme kojim se bavimo.

Utvrđeno se nekoliko arheološki odvojenih kompleksa. Najviše su pozornosti²²⁷ privukle tzv. przeworska i černjahovska kultura.

Tzv. przeworska kultura cvala je od 2. st. između srednje Odre i Buge sve do, možda, sredine 5. stoljeća. Kuće, građene iznad zemlje, s glinenom peći, grade se blizu rijeka. Stanovništvo je na razmjerno visokom stupnju poljoprivrede i metalurgije, mrtvace se spaljivalo ili pokapalo, za izradu lonaca koristilo se lončarsko kolo, na visokoj je razini izrada pluga. Mnogi autori nisu skloni tu kulturu povezivati sa Slavenima.

Černjahovska kultura, od 2. do 4. (i 5.) st. n. e. što se prostirala od donjeg Dunava do desne obale Dnjepra obuhvaćala je kuće s pećima veličine 7 x 7,5 m., uz koje se nalazila staja i “skladište”, lončarstvo je vrlo razvijeno kao i metalurgija i zlatarstvo, nadalje, postoje biritualna groblja bez nadgrobničkih oznaka. Kratki mačevi, sulice, sjekire i ostruge. Većina autora sklona je u tim nalazištima vidjeti materijalni odraz plemenskog saveza na čelu s Gotima, dok neki smatraju da se te nalaze treba povezati pretežno sa Slavenima.

Nasuprot tome, sjeverno od područja černjahovske kulture prostirao se potpuno drukčiji tip kulture, koji se često naziva kijevskom kulturom. On ima neke vrlo uočljive značajke: četverouglate poluukopane kuće s kamenim pećima grupirane u male naseobine uz rijeke, isključivo paljevinski grobovi sa siromašnim inventarom, keramika izrađena ručno i bez ukrasa, obrtništvo slabo razvijeno. Na osnovi takve rane arheološke kulture dolazi u ranom srednjem vijeku do pojave rane slavenske kulture, koja se bitno razlikuje od przeworske i černjahovske kulture i koju karakterizira keramika penkovskog tipa. Ta se kultura širila postupno od sjeveroistoka prema zapadu i jugu, pojavljuje se već oko 400. god. n. e. a u

²²⁵ PRITSAK, 406.

²²⁶ Ipak, Pritsakovo objašnjenje u potpunosti odbacuje KUNSTMANN, 26 kao *völlig indiskutabel*.

²²⁷ Vidi VASMER, 119-145; GODŁOWSKI 1979, 416-447; LEHR – SPŁAWINSKI; NIEDERLE; GIMBUTAS.

Ukrajini koncem 5. stoljeća. Sredinom 6. stoljeća u današnjoj istočnoj Njemačkoj, Slovačkoj i Češkoj nestaju germanska naselja što bi trebalo povezati s postupnim naseljavanjem Slavena. Sve to povezuje se postupnim nestankom kasnorimske i černjahovske kulture²²⁸.

Godłowski²²⁹ je na osnovi tih podataka pokušao ovako rekonstruirati nastanak i razvitak ranoslavenske kulture i etnije:

Praslavenska etnija (Protoslaveni) nalazila se u prvim stoljećima n. e. na gornjem Dnjepru u okviru kijevske kulture, a "nije isključeno" da su protoslavenske grupe postojale još u okviru černjahovske kulture. Propašću gotske vlasti protoslavensko stanovništvo počelo je prodirati u južne dijelove Ukrajine. Od druge polovice 5. stoljeća i u 6. st. nastaju dva velika ključna područja tj. praški tip oko Pruta, Dnjestra, Buga i Volinije i južniji penkovski tip koji odgovaraju Antima i Slavenima. Godłowski dodaje da je migracija tog stanovništva iz šireg područja oko Dnjepra zasad još samo hipoteza i da je moguće (*möglich*) objasniti slavensku ekspanziju dijelom znatnim demografskim povećanjem stanovništva, a dijelom asimiliranjem starijeg neslavenskog stanovništva. Razdoblje najsnažnije slaven-ske ekspanzije počelo bi oko 520. god.²³⁰

Sve ove analize Godłowskog – i drugih koji se služe sličnim argumentima – sadrže u sebi osnovni problem, što ga je Leciejewski ovako formulirao: "Otvoreno ostaje vrlo staro, ali još uvijek aktualno pitanje: koliko je moguće etnički identificirati arheološki utvrđene kulturne događaje?"²³¹ i dodao da trebaju biti za pitanje prvotnog sjedišta (*Ursitze*) Slavena odlučujući rezultati lingvističkih analiza.²³² Dodao je da je preuzimanje vrste keramike od dunavskog kasnorimskog provincijalnog tipa karakteristično ne samo za Češku, Moravsku i Slovačku, nego i za južnu Poljsku sve do Buga pa se to širenje "jedva može interpretirati kao 'plemensko selenje' (*Stammeswanderung*)."²³³

Sa svoje strane, Pleterski²³⁴ se nadovezao na analize Barana²³⁵ i upozorio na okolnost da su gradišta Ditiniči i Berežanka u Voliniji udaljena jedva 30 km jedan od drugoga i da se odnose na isto vremensko razdoblje – a da ipak pripadaju dvjema posve različitim arheološkim kulturama, černjahovskoj i wielbarskoj. I

²²⁸ GODŁOWSKI 1983, 277-279.

²²⁹ N. dj., 280.

²³⁰ N. dj., 280-284.

²³¹ N. dj., 285: "Es bleibt aber offen eine sehr alte, doch immer aktuelle Frage: inwieweit können wir archäologisch erfassbaren Kulturvorgänge mit den ethnischen identifizieren?"

²³² N. dj., 286.

²³³ N. dj., 287.

²³⁴ PLETERSKI, 68-69.

²³⁵ BARAN, 67-88.

ovdje bi došlo do povezanosti Gota s mjesnim pučanstvom, s time da ni sami Goti nisu bili jedinstvena etnička plemenska zajednica. Pleterski naslućuje da je riječ o nazočnosti staroslavenskog pučanstva u okviru černjahovske i przeworske kulture, pri čemu bi Slaveni bili politički podređeni, ali, kada su Huni pobijedili Gote, Slaveni bi se pokušali osloboditi gotske prevlasti. Pleterski povezuje slavenska nalazišta na Dnjestru, Bugu i Prutu s borbom Anta i Gota, o kojoj izvještava Jordanes i s porazom antskog kneza Boža. Pleterski smatra da su sve te okolnosti značajno oblikovale novu etno-kulturnu i gospodarsko-društvenu plemensku zajednicu "u kojoj su Slaveni nedvojbeno imali vodeće mjesto".²³⁶

Kolikogod su nedvojbeni uspjesi arheologije, cjelokupni je rezultat prilično razočaravajući. Od analize nalaza do rezultata koji bi te nalaze mogao povezati s kompleksnom povijesnom političkom slikom dalek je put, pogotovu ako nema kakvih-takvih "nearheoloških" vijesti.

Vrela i literatura

Agatija – *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque*, rec. R. Keydal, Berlin, 1967.

Amijan Marcellin – *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri supersunt*, Lipsiae, 1874.-1875., izd. T. Gardthausen.

Baran – V. Danilović Baran, *K voprosu ob istokah slavjanskoj kul'tury rannega srednevekov'ja*, Acta archeologica Carpathica, 21, 1981.

Barišić 1953 – F. Barišić, *O najstarijoj Prokopijevoj vesti o Slovenima*, Zbornik radova Vizantološkog instituta, knj. 2, Beograd, 1953.

Barišić 1955 – F. Barišić, *Prokopije* u: VI.

Brückner – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1976.

Cassiodorus – *Cassiodori senatoris Chronica* ad a. DXIX, MGH, AA, II, ed. Th. Mommsen.

Cassiodorus Var. – *Cassiodori variae*, MGH, AA, XII, ed. Th. Mommsen.

Chronicon Paschale – *Chronicon Paschale*, rec. L. Dindorf, Bonnae, 1832.

Curta – F. Curta, *The Making of the Slavs*, Cambridge, 2001.

DAI – *Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio*, ed. Gy. Moravcsik – R. J. Jenkins, I, Budapest, 1948.; 2. izd. Dumberton Oaks, 1967.; II Commentary, London, 1962.

Dujčev – I. Dujčev, *Le témoignage du Pseudo-Césaire sur les Slaves*, Slavia antiqua VI, 1959.

Enodije – *Magni Felicis Ennodii Opera*, Berlin, 1885. (MGH, AA, vol. VII).

Excerpta – *Excerpta de legationibus*, rec. C. de Boor, I, II, Berolini, 1903.

²³⁶ PLETERSKI, 69.

- Excerpta Valesiana – *Excerptorum Valesianorum Pars posterior: Theodericiana*, O. Veh u: Prokop (prema izdanju J. Moreau, Bibliotheca Tauberiana, Lipsiae, 1961.).
- Fontes – *Fontes historiae Daco-Romanae*, Bukurešt, 1970.
- Gimbutas – M. Gimbutas, *The Balts*, London, 1963.
- Godłowski 1979 – K. Godłowski, *Die Frage der slawischen Einwanderung ins östliche Mitteleuropa*, Zeitschrift für Ostforschung, XVIII, 1979.
- Godłowski 1983 – K. Godłowski, *Zur Frage der Slawenansitze vor der grossen Slawenwanderung im 6. Jahrhundert*, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'Alto medioevo, XXX, 1983
- Grafenauer – B. Grafenauer, *Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov*, Zgodovinski časopis IV, Ljubljana, 1950., 127-150.
- Hansen – G. C. Hansen, *Die griechischen christlichen Schriftsteller des ersten Jahrhunderts*, Berlin, 1960.
- † Hartmann – L. M. Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, III Band, Hildesheim, 1900.
- Ł Hauptmann – L. Hauptmann, – *Staroslovenska in staroslovanska "svoboda"*, Čas. 17, 1923.
- Ivan Antiohijski – C. Müller, *Fragmenta historicorum graecorum*, Parisiis, 1885.
- Jordanes – Jordanes, *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis* u: E. Bartolini, I Barbari, Milano, 1970.
- Klebel – E. Klebel, *Langobarden, Bajuwaren, Slawen*, *Mitteilungen der Anthrop. Gesellschaft in Wien*, LXIX, 1939., 41-116.
- Kos – F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*, Ljubljana, 1902.
- Kunstmann – H. Kunstmann, *Die Slaven*, Stuttgart, 1996.
- Malala – *Ioannis Malalis Chronographia*, rec. L. Dindorf, Bonnae, 1831.
- Malchus – *Malchi Philadelphensis Fragmenta*, C. Müller, *Fragmenta historicorum Graecorum*, Parisiis, 1885.
- Marcelin– *Marcellini v. c. comitis Chronicon*, MGH, AA, t. XI, *Chronica minora*, vol. II.
- Mauricije – *Mauricii Strategicon*, *Corpus Fontium Historiae Byzantine*, vol. XVII, Wien, 1981.
- Meillet – A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1965.
- Menandar – v. Excerpta.
- MGH, AA – *Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi*, Berolini, 1894.
- Mihaljević – M. Mihaljević, *Slavenska poredbena gramatika*, 1. dio, Uvod i fonologija, Zagreb, 2002.
- Niederle – L. Niederle, *Rukovět' slovanske' archeologie*, Praha, 1931.
- Origo - G. Waitz, *Scriptores rerum langobardicarum*, MGH, Leges, Berolini, 1878.

- Pleterski – Andrej Pleterski, *Etnogeneza Slowanov*, Ljubljana 1990.
- Plinije – C. Plini secundi *Naturalis historiae libri XXXVII*, Lipsiae, 1906.
- Pohl 2000 – W. Pohl, *Die Awaren und ihre Beziehung zu den Slawen: Slowenien 1*.
- Prisk – Prisk, *Excerpta de legationibus*, Berolini, 1903., I-II, rec. C. de Boor.
- Pritsak – O. Pritsak, *The Slavs and the Avars*, Settimane di studio, XXX, Spoleto, 1983.
- Prokop – Prokop, *O ratovima u: Gotenkriege*, izdao i preveo O. Veh, München, 1996.
- Prokop, Anekdota – Prokop Anekdota, ed. O. Veh, 2. izd., München, 1970.
- Prokop, DE AED. – Procopii opera, *De aedificiis*, Lipsiae, 1913., rec. J. Hauray, (v. i novije izdanje G. Wirth, 1962.-1964).
- Pseudo-Cezarije – Pseudo-Caesarius, *Eratopokriseis*, *Bizantinisches Archiv* 12, 1969., ed. R. Riedinger.
- Ravenski Anonim – *Ravennatis Anonimi Cosmographia*, izd. J. Schnetz, Lipsiae, 1940.
- Riedinger – R. Riedinger, *Pseudo-Kaisarios*, *Byzantinisches Archiv* 12, München, 1969.
- Schmidt – L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, 2. izd., München, 1941. (Neudruck 1969).
- Schramm – G. Schramm, *Venedi, Antes, Sclaveni, Slavi*, *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas* 43, 1955.
- Slowenien – *Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche*, 1, Ljubljana, 2000.
- Stanojević – S. Stanojević, *Vizantija i Srbi I-II*, Novi Sad, 1903., 1906.
- Stein – E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, Tome II, Paris-Bruxelles-Amsterdam, 1946.
- Szemerényi – O. Szemerényi, *Introduction to Indo-European Linguistics*, Oxford, prijevod 4. revised edition, 1999.
- Teofilakt – *Theophylacti Simocattae historiae*, ed. C. de Boor, Lipsiae, 1887.
- Vasmer – M. Vasmer, *Die Urheimat der Slaven u: Der ostdeutsche Volksboden*, Breslau, 1926.
- Vernadsky I – G. Vernadsky, *Ancient Russia*, New Haven, 1944.
- Vernadsky II – G. Vernadsky, *Kievan Russia*, New Haven, 1948.
- VI – *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Tom I, Beograd, 1955.
- Victor Tonnennensis – *Victoris Tonnennensis episcopi Chronica*, MGH, AA, T. XI, vol. II.
- Werner – R. Werner, *Zur Herkunft der Anten*, *Studien zur antiken Sozialgeschichte*, Köln, 1980.
- Zlatarski – V. N. Zlatarski, *Historija na p'rvoto b'lgarsko carstvo, Čast' I*, Epoha na huno-b'lgarskoto nadmoštie (670-852), Sofija, 1918.
- Zosim – Zosime, *Histoire Nouvelle I*, izd. F. Paschoud, Paris, 1975.

RIASSUNTO

L'etnogenesi degli Slavi

Nel presente saggio si esamina lo spinoso problema dell'etnogenesi degli Slavi sulla base delle fonti scritte e prendendo in considerazione anche i risultati della linguistica e dell'archeologia.

Tra le fonti scritte le più importanti sono le opere di Procopio e Jordanes.

La prima notizia sugli Slavi che si può ricavare da Procopio è quella concernente la bellicosa tribù germanica degli Eruli, i quali, secondo Procopio, dopo essere stata sconfitta dai Longobardi, abbandonò le proprie abitazioni che si trovavano sulla sponda sinistra del Danubio "e attraversando tutte le regioni abitate dagli Slavi raggiunse la Scandinavia". Secondo l'autore questo avvenne nel 506/507 d. C. Da Jordanes ci viene una notizia abbastanza attendibile, secondo la quale Ermenrico, il forte capo dei Goti, verso la metà del secolo IV d. C. vinse la tribù veneta, la quale, dice Jordanes, "ora" è denominata: "Veneti, Anti e Slavi". Jordanes continua il suo racconto con una notizia riguardante Vinitario, pronipote di Ermenrico, il quale vinto il re degli Anti "Box", crocefisse lui, la sua famiglia e 70 dignitari. Dunque, secondo la notizia di Procopio, gli Slavi come gruppo etnico separato esistevano indubbiamente al principio del secolo VI d. C. Il significato della notizia di Jordanes concernente gli Anti (dunque anche gli Slavi), sarebbe che il gruppo etnico (i "Protoslavi"), distaccato dalla comunità balto-slava sarebbe esistito già nel secolo IV d.C. In breve, l'etnogenesi degli Slavi si dovrebbe collocare tra il IV e l'inizio del VI secolo.

Questo risultato ci avvia all'ipotesi che l'apparizione degli Slavi come gruppo etnico separato in qualche modo è probabilmente connessa alla venuta degli Unni nella seconda parte del secolo IV. La conquista di tante regioni dell'Europa orientale e centrale apriva per gli Unni un problema difficilissimo: come organizzare l'amministrazione adatta a ricavare dai popoli conquistati e assoggettati il massimo vantaggio. Questo è stato il problema che da sempre si poneva ai conquistatori. Il metodo da seguire era il più delle volte quello di scegliere un popolo (o più) tra quelli sottomessi concedendogli una posizione privilegiata. Questo popolo prescelto e privilegiato si assumeva il compito di organizzare l'amministrazione delle regioni conquistate dai vincitori – nel nostro caso dagli Unni – allo scopo di raccogliere i tributi. Potremmo chiamare questo popolo privilegiato "popolo di amministratori", che in ore agli Unni.

Inoltre è evidente che non era consigliabile affidare la posizione di "popolo di amministratori" al popolo che prima dell'arrivo degli Unni era dominante, il che escludeva i Goti. A loro, eventualmente, si poteva concedere una certa ben controllata autonomia. In breve, la migliore scelta era un popolo in precedenza soggiogato dai Goti, che pertanto sarà sempre grato agli Unni per averlo liberato dall'oppressione subita prima del loro arrivo – in breve, gli Slavi.

Qui si può nuovamente ricordare quella notizia di Jordanes, secondo la quale i Goti, sottomessi dagli Unni, sono entrati in guerra con gli Anti (cioè Slavi) e che dopo la vittoria hanno crocefisso i loro dignitari – suscitando la durissima reazione da parte degli Unni che in una guerra punitiva hanno umiliato i Goti e ucciso il loro monarca.

Alla scelta della comunità slavo-anta come “popolo di amministratori” si deve unire un altro corollario, cioè la lingua slava (“*Urslavisch*”) che diventa la lingua di comunicazione tra il “popolo degli amministratori”, le popolazioni soggette, e il popolo unnicco dominante. Questo inoltre è la ragione di una quasi miracolosa, inspiegabile e fulminea estensione della lingua slava nelle regioni immense dell’Europa centrale, orientale e sudorientale.

Il terzo corollario convincente sarebbe l’inevitabile conseguenza delle prime due. A prima vista sarebbe inspiegabile la quasi “soprannaturale” capacità delle donne slave di partorire in un così breve lasso di tempo (appena più di mezzo secolo dalla morte di Attila fino alla prima indubbia prova dell’ “onnipresenza” degli Slavi) un numero enorme di Slavi nell’Europa centrale ed orientale. Questo fatto ha sempre stupito gli autori, ma diventa comprensibile se si tiene conto del fatto che gli Slavi, da “popolo di amministratori”, dovevano essere presenti in tutte le regioni unnicche. È chiaro che i giovani, intraprendenti e capaci membri delle popolazioni assoggettate, desiderassero ardentemente far parte della cerchia rispettabile e privilegiata del “popolo degli amministratori”. Il compito di raccogliere i tributi ed altri introiti fiscali era senz’altro bene remunerato e collegato ad altri guadagni da non disprezzare, che – conoscendo la natura umana – finivano nelle tasche degli esattori aumentandone così non solo le ricchezze ma anche il prestigio e la rispettabilità. Ogni pretendente a questa posizione privilegiata era per forza costretto ad imparare la lingua del popolo degli amministratori e ad identificarsi a loro in tutti i modi possibili, così che già i primi discendenti parlavano lo slavo e si consideravano con orgoglio dei veri Slavi.

Mentre i popoli germanici nelle terre conquistate ricostruivano la loro lingua in conformità alle nuove circostanze specifiche allontanandola dal germanico primordiale, il “popolo degli amministratori” a causa delle circostanze specifiche doveva per alcune generazioni conservare un livello di comunicazione molto elevato. Questa affinità è più marcata che nelle lingue germaniche.

Il quarto corollario non è che la conseguenza dei tre testé menzionati. È chiaro che gli Unni in tutti i modi possibili cercavano di mantenere la loro posizione di conquistatori e padroni. Essi difficilmente permettevano ai membri delle altre nazioni di inserirsi nella cerchia del popolo dominante. Gli Unni non erano contrari a una modesta cessione di una parte dei loro privilegi al “popolo degli amministratori” (cioè agli Slavi) perché ciò era uno dei presupposti della posizione dominante degli Unni. Ma, l’ingresso nelle file unnicche dei giovani combattivi e capaci di altre popolazioni, dopo due o tre generazioni risultò con la scomparsa dei “veri” Unni – se mai questi “veri” Unni erano esistiti.

È molto probabile che questo processo fosse già abbastanza progredito negli ultimi anni del regno di Attila. Dalla conquista delle regioni orientali europee da parte degli Unni nella seconda parte del secolo IV fino alla morte di Attila, ci sono state 3-4 generazioni e molti sono i morti negli innumerevoli combattimenti. Essi erano stati sostituiti da moltissimi nuovi guerrieri, soprattutto dai membri del “popolo di amministratori”.

La suddetta tesi è inoltre confermata dall’etimologia della parola “Slavo”, che pare provenga dalla parola unno-turca *saqla-*, che significa “sorvegliare”.